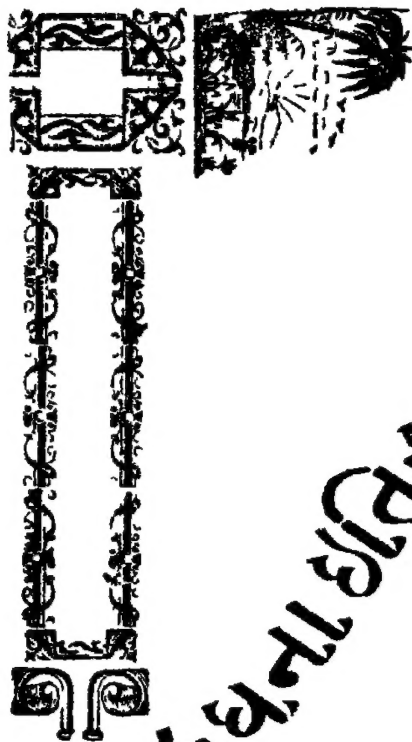

૧૧૨૨૪

કિમ્મત ૭ આના.

સિંધના ઇતિહાસની વાતો

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૨૨૪ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ સિપના ઈતિહાસની વાતો

વિષયમં ૧૫૪.૮૪૧.૮૨૩૩ : ૧૨૬૩

સિંધના ઇતિહાસની વાતો.

લેખક અને પ્રકાશક.

નાગરદાસ જે. રાવળ.

શિક્ષક, બાઇ વિરબાઈજી સોપારીનાલા પારસી હાઇ સ્કૂલ

કરાચી.

આવૃત્તિ બીજી,

પ્રત ૫૦૦

સન ૧૯૨૪.

તરૂણ સાગર પ્રેસ, કરાચી

કિંમત ૬ આના.

पुरान विधापीठ ग्रंथालय
अमदावाद
ग्रंथालय ज.प.रा.स.स.स.
१९२२

१७

પ્રસ્તાવના.

ઈતિહાસમા ધણુ ખરૂં મોઠા પ્રશ્નોના જીવન ચરિત્ર અને તેના સંબંધમાં આવેલા કુટુંબ પ્રજા, માત, કે દેશની ઘણી ઉન્નતિ અવનતી બતાવવામાં આવે છે કેઈ પણ કુટુંબના મોટા પુરુષનું જીવન ચરિત્ર તે કુટુંબનો ઇતિહાસ જણાવે છે કેઈ પણ મામ કે શહેરના મોટા પુરુષનું જીવન ચરિત્ર તે મામ કે શહેરનો ઇતિહાસ જણાવે છે, અને કેઈ પણ માત કે દેશના મોટા પુરુષનું જીવન ચરિત્ર તે માત કે દેશનો ઇતિહાસ જણાવે છે.

માત કે દેશના મોટા પુરુષ રાજ્ય ગણાય છે તેથી કેઈ પણ માત કે દેશનો ઇતિહાસમા ગણ્યો જીવન આગળવામાં આવે છે પરંતુ તેથી કુટુંબ અને મામનો ઇતિહાસ અધારમાં રહી જાય તે કેઈ પણ રીતે ઇચ્છવા યોગ્ય નથી દરેક સુશિક્ષિત ભરગે પોતાના બાળકોને પોતાના કુટુંબનો અને મામનો ઇતિહાસ અવરૂં શીખવવા જોઈએ.

ઈતિહાસનું શિક્ષણ બાળકોને છેક નાની ઉંમરથી શરૂ કરવામાં આવે છે શ્રવણ, રામચંદ, હનુમાન, સીતા વગેરેની વાર્તાઓ ધણુ રસથી શીખે છે આ વાર્તાઓ ઇતિહાસની છે.

ઈતિહાસની આ પદ્ધતી બરેબરી અત્યુકરણ કરવા યોગ્ય છે કારણ કે આવી રીતે વાંચતાં શીખેલા ઇતિહાસની ઉંડા અસર બાળકોના જીવન પર ત ટીકી રહે છે તેથી જ ઇતિહાસના ગુણધર્મો બરેબરી વહેંચાઈ જાય તેને યાદ રાખવાની મુસીબત કરતા વારતાં શીખવા ઇતિહાસ વધારે સરળ અને રસિક ગણાય છે.

પ્રાથમિક મુલ્યોમાં એવા યોગ્ય પાત્રો 'નિર્મલ' શીખવવાની શરૂઆત થાય છે સિધ્ધ દેશની યુદ્ધરાત્રી સ્ફુટોમાં શીખતા કે 'પ્રારણના' નામોને ઇતિહાસ શીખવામાં સરળતા અને રસિકતા જોડવામાં આવે તેથી મેં આ પ્રસ્તુત કાવ્યોનો પાત્રનું કહેલો છે આપ આગે પડે તે તેનું પાત્ર જો તો હું મારા પાત્રનું સફળ થયા સંબંધમાં.

આ પ્રસ્તુત કાવ્યોમાં ૨૫ શ્રીયુત હેમનંદાસ મજરામદાસ લોહા, તથા વાલ્મીકીજીએ કહેલા સિધ્ધ ઇતિહાસના યુદ્ધરાત્રી બાધાન-રાગાથી મને ઉપયોગી આધાર મળેલો છે, તેથી તે બંને પુરુષોનો તેમજ સિધ્ધ યુદ્ધ લેખક રા. બ. આશુભલ દી. ભોજાણીનો હું આત્મકરણપૂર્વક આભાર માનું છું.

લી. સેવક

નાગરદાસ જે. રાવલ.

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ પચ્ચઠ કરવાનો પસંગ પાડત થતાં મને ઘણું મનોવ થાય છે અનુભવથી એમ સિદ્ધ થયું છે, કે વિધારથીઓને સિધ્ધનો ઇતિહાસ શિખવામાં આ પુસ્તક ઘણું જ સરળ અને ઉપયોગી થઈ પડ્યું છે વિધારથીઓ અને શિક્ષક બંધુઓની આજી મારણીને લીધે બનતી તાકીદે આ આવૃત્તિ પચ્ચઠ કરેલ છે

આ આવૃત્તિમાં કેટલાંક સુધારા વારા આપેલા છે છાપખાના સંબંધી કેટલીક અવગડને લીધે કે પાઠી મમાં કેટલાંક દોષો રહ્યાં મયા છે, પણ આશા છે કે મારા શિક્ષક બંધુઓ તથા વિધારથીઓ તે તરફ કાંઈ દષ્ટિથી જોશે

લી૦ સેવક

નાગરદાસ જે રાવલ.

ઈતિહાસ, અને તે જાણવાનાં સાધનો.

વસ તરાય એક વખત એક ચોપડીમા કંઈક લખતા હતા તે જોઈ, તેમના દીકરા વિનોદરાયે પૂછ્યું - બાપા આ કંઈ ચોપડી છે ? અને તમે શું લખો છો ?

“ભાઈ આ મારી ‘જીવન પોથી’ છે આ ચોપડીમા મેં મારા જીવનના મુખ્ય મુખ્ય બનાવો લખી રાખ્યા છે, અને આજે પણ તેવોજ એક બનાવ લખુ છું”

“પિતાજી જીવનના બનાવો શા માટે લખી રાખવા?”

ભાઈ જીવનના બનાવો લખી રાખવાથી ઘણો લાભ થાય છે જો આ ચોપડી સાચવી રાખી હશે, તો આજથી ૨૦૦ વરસ પછી પણ મારા વખતમા આપણા કુટુંબનો સ્થિતિ કેવી હતી, તે જાણાઈ આવશે વળી મારા કયા કયા સારા કામો વડે આપણુ કુટુંબ મુખી થયું અને કયા કયા નકારા કામો વડે આપણા કુટુંબને દુઃખ લોગવવું પડ્યું. આ બધી બાબતો આ પોથી જાગૃતિ આવા બની ગયેલા બનાવોની સાચી નોંધ તે, “ઈતિહાસ” કહેવાય છે. મારી આ નોંધ, લવિષ્યમા આપણા કુટુંબને મારા વખતનો ઇતિહાસ બતાવશે. મારા મરણ પછી આ કાગ તાગ માથે

આવશે. જો તુ પણ મરી પેટે તારા વખતના બનાવોની નોંધ ગણશે, તો આપણા કુટુંબનો ઇતિહાસ કાયમ જળવાઈ રહેશે. પણ તુ એવી નોંધ ન રાખ, તો તારા વખતનો ઇતિહાસ અંધારામાં રહે, અને આપણા કુટુંબનો ઇતિહાસ તટક થઈ જાય. આ નોંધ આપણા હાથેજ લખવાની હોવાથી, મારા માઠા દરેક કામો પ્રમાણિક પણે સચાજ લખવા જોઈએ.

જેમ આપણા કુટુંબના ઇતિહાસને માટે આ નોંધ હું લખુ છું, તેજ પ્રમાણે અનલના વખતમાં ડાહ્યા માણુના પેતાના પ્રાત્ર કે દેખની હકીકતની આવી નોંધો તૈયાર કરતા ગુજરાત પ્રાતનો મિહરાજ અને કુમારપાળના વખતનો ઇતિહાસ બનાવવાને હેમાચાર્ય પરિને આવી નોંધ તૈયાર કરી હતી અને નિવ પ્રાતનો અચ્ચના વખતનો ઇતિહાસ બંબુવામા અચ્ચનાપુ આતી નોંધની ગજ સારે છે,

અત્યારે તો દેરામાં છાપખનાએ ની છતને લીધે, ઘણા છાપાઓ છપાય છે. તેમાં આવેલા લેખો તે દેશના રાહ્યા માણુઓની નોંધજ છે તેથી સઘરી રાખલા જુના છાપાઓ ઉપરથી દેશનો ઇતિહાસ લખી શકાય છે પણ અસલના વખતમાં છાપા, કે એવું કાઈ સાધન ન હતું. તેથી તે

વખતનો ઇતિહાસ જાણવામા વિદ્વાનોએ બનાવેલી આવી નોંધો ઘણી ઉપયોગી થઈ પડતી, વળી વગુ જીવ વખતમાં દેશની હાલતની હકીકત તાબાના પતરાઓ ઉપર, અને મોટા પહોળાના પથરાઓ ઉપર, કોતરી રખાવા. આવા કોતરી રાખેલા લેખો ઉપરથી તે વખતનો ઇતિહાસ જાણી શકાય છે. જુનાગઢના ડુંગર ઉપરના એક પતરા પર કોતરી રાખેલો લેખ, આજથી ૨૨૦૦ વર્ષ પહેલાના મહારાજા અશોકના વખતનો ઇતિહાસ જણાવે છે.

વળી કોઈ પરદેશી મુસાફર આપણા દેશમા આવીને તેણે તે વિષે જે કાંઈ લખ્યું હોય, તે લખાવું ઉપરથી પણ આપણા દેશનો ઇતિહાસ જાણવામા આવે છે કાશ્યાપ અને હીએનથશાગ વગેરે મુસાફરોના લખેલા જુના વખતના હિન્દુસ્તાનનો ઇતિહાસ જણાવે છે.

આવી રીતે વિદ્વાનોની નોંધો, પથર અને તાબાના પતરા ઉપર કોતરેલા લેખ, અને પરદેશી મુસાફરોના લખેલા ઉપરથી જુના વખતનો ઇતિહાસ તમને મળી શકાય છે.

શહેનશાહ જયેન્ડ પાચમા

સિંધના ઇતિહાસની વાતો.

આપણા શહેનશાહ.

તા ૨૭ મુનનો દિવસ હતો. મજાતી ચાર વાગ્યા હતા હેડ મસ્તરે તમામ કલામના મનુષ્યોને અગાઉથી ખબર આપી દીધા હતા, તેથી તેઓ પોતપોતાના કબીસને વફૂરના વિશાળ એકઠામા લાવી. બગબગ ગોડવવા લાગ્યા. એકી વારમા તમામ કલાસ એકઠાઈ ગા. છેવટે હેડ મસ્તરે સાહેબ પણ આવી પહોંચ્યા. બધા છોકરાઓ શાન્ત થઈ ગયા. હેડ સામેના સાહેબના હાથમા એક ફેટો હતો. તે તેમણે તમામ છોકરાઓ નેઈ શકે, તેવી રીતે એક પર દીગાડ્યો. અને કહેવા લાગ્યું —

બાગકે, મેં આજે તમને બધાને બહોળી શા માટે એકઠા કર્યા છે, તે તમે જાણો છો? આ ગાજળી ઉઘાડી મુનનો એક છોકરો ઉઠી થઈ બેઠો. એકે જ આવતી કાલે આપણા શહેનશાહ જયેજી પાસમાનો ૪મ્મ દિવસ છે. તેથી તે નિમિત્તે તમામના મહે અમને એકઠા કર્યા હશે.

જે મુખ્ય — આ કે જે સ્વસ્થ આત્માને ખરું છે.
 હું એ સમયમાજ આ તમારું કાલ કાલે વાડું છે.
 આ પાળી નિશાળનું આ, આ પાળી નિશાળ
 જાણે / પચાસના નમની આત્મા ની. જુદા-તે કેટલે
 તેમને જે છે તમે જાણો છો, તેમજ કયા રહે છે / તેમજ
 આ પાળી જેથી ૧૦૦૦ માર્ગે જે આ પાળી જેથી
 રહે છે. તેમની આત્માની નુ શહેર સ્વસ્થ ભારે જાણે જાણી
 વાળું છે ધર્મજાણના રહેવાસી દાય, તે આત્માને રહેવાય છે

આ આપણા શહેરજાણ, તે નિશાળ શહેરજાણ
 એકવર્ડે ઉમાના સ્વર્ગવાસ પાળી છે ના ૧૬૨૦ થી ધર્મજાણના
 જાણ અને આપણા શહેરજાણ ૫૫ આ તમારું મેટા
 કુવર એકવર્ડે આત્માને પ્રિય એક વેદની પદવી મળી.
 જાણે તા. ૧૭મી માર્ચ ૧૬૨૨ને દિવસે કાળી ૫૫
 હતા. આપણા ઉપર અગ્રેજ રાજાના તરીકે આ ત્રીજા
 રાજા છે

૧ મહારાણી વિક્ટેરિયા

૨ શહેરજાણ એકવર્ડે ઉમા

૩ શહેરજાણ જાણે ૫૫

ઉપરના ત્રણ અગ્રેજ રાજાનાં મંત્રી શહેરજાણ
 તરીકે હિંદુસ્તાનમા પદ રતર, આ પાળી હાલન શહેરજાણ
 જાણે ૫૫ પાળે જાણ છે, તેમજ શહેરજાણ નુ વિક્ટેરિયા
 મેટા, તથા તે વખતના હિન્દી પ્રધાન લેડે કુલ સાથે
 ૫૦૦૦ માર્ગની લાગી મુસાફરી કરીને, અનેક મુખ્યજાણ

વેળે, કેવળ પ્રજાના મનને આનંદ આપે. માટે ૬ સ. ૧૯૧૨ ના ડિસેમ્બર માસમાં હિન્દુ ૧૧મા પરિષદ હતા.

હિન્દુસ્તાનની આસપાસ ૨૮ ની નિઠી શહેરમાં તો ૧૦ મી ડિસેમ્બર ૧૯૧૧ ના રોજ હિન્દુસ્તાનના રાજા, નકુલજીએ તથા અમલદારો, ખેડૂઓ, ગેરજાન લોકોનો લગ્ન દર્શન ભરી તેમને તજ પહેરવવાની ક્રિયા, ભારે સમગ્ર ભરેલી રીતે કરવામાં આવી હતી. આ આનંદના દિવસે આમ હિન્દુસ્તાનમાં ગામેગામે આનંદપ્રજ્વળ અને રેશનાઈથી અનંદ છવાઈ રહ્યો હતો. આ શુભ પ્રસંગની યદગીરીમાં કલકત્તાને બાંહે ઢિંગીને હિન્દી નાજદાનીનું શરૂઆતી બનવવામાં આવ્યું.

શહેરમાં એવી માનના પેટાલીના અપભ્રંશ હાલના શહેરમાં પડવી કુવડ (પિન્ન એક વસ્ત્ર) તરીકે હતા તે વખતે (૧૮૭૫ માં) પણ તેમજ આપણા દેશની સુશાસન હીલી હતી અને અનેક જગ્યાએ ફરી, પ્રજામાં હિંદમાં પોતાના પ્રેમની ઉંડી છાપ બેસાડી હતી, તે વખતે તેઓ નામદર કરવીમાં પણ પધાર્યા હતા, અને ક્રિયા હોત આગળ પોતાના હરીફ મહારાષ્ટ્રી વિશ્વેશ્વરના આવડા બુલ્લુ મૂલતાની ક્રિયા તેમણે પોતાના જે કરી હતી કરાચી બહારથી સાતના કેસ તરફ નિહાસ

થવા વખતે તેઓ નામદ્વારની આપણા દેશ તરફની મમતા સ્પષ્ટ જણાઈ આવી હતી.

આપણા શહેનશાહે નૌકાશાસ્ત્રની ઉમદા તાલીમ લીધેલી છે. જ્યારે તેઓ નાની ઉંમરના અને એક રાજકુમાર હતા, ત્યારે તેમણે દરિયાઈ રસ્તે લગભગ આખી પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરેલી છે. તેમના નૌકાશાસ્ત્રનાં ઉંચા જ્ઞાનને લીધે, તેઓ ખલાસી રાજકુમાર તરીકે જળજાહેર થયા હતા.

આ આપણા શહેનશાહનો જન્મ ઇ સ. ૧૮૬૫ ના જુન માસની ત્રીજી તારીખે થયો હતો. તેથી આવતી કાલે તેમની () મી વરસગાંઠ છે. એ આનંદના દિવસે તમે પણ આનંદથી હરોહરો, અને મજા કરો. તેટલા માટે આવતી કાલે આપણી નિશાળ બંધ રહેશે.

આપણા શહેનશાહના હવે નીચે આપણે જ્ઞાન્તિ અને સુખ લોગવીએ છીએ. પ્રભુ તેમને લામુ આયુષ્ય આપો અને તેઓ આમાદી ભરેલું રાજ્ય લાખા વખત સુધી લોગવો.

માસ્તરે બોલવું બંધ કર્યા પછી સૂરના બધા માળાકોએ શહેનશાહના લાખા આયુષ્યની પ્રભુ પાસે માગણી કરી.

... રક્ષ....દેવ .. તું....મહા . રાજ

સિંધમાં અંગ્રેજોનું રાજ્ય.

બાકો, સિંધમાં અંગ્રેજી રાજ્ય થયા પહેલાં મીર લોકોનું રાજ્ય હતું અત્યારે સિંધમાં મીરોનું કોઈ રાજ્ય છે ? હા, ખેરપુરમાં મીરોનું રાજ્ય છે અત્યારે તો મીરોનું માત્ર એક જ રાજ્ય છે. પણ અંગ્રેજી રાજ્ય થયા પહેલાં સિંધમાં મીર લોકોના ત્રણ રાજ્યો હતા.

૧ હૈદરાબાદના મીરોનું રાજ્ય.

૨ ખેરપુરના મીરોનું રાજ્ય.

૩ મીરપુરખાસના મીરોનું રાજ્ય

આ ત્રણ રાજ્યોમાં હૈદરાબાદનું રાજ્ય સૌથી મોટું ગણાતું આજથી લગભગ ૮૦ વરસ પહેલાં મીરો અને અંગ્રેજોને દોસ્તી હતી સાચો દોસ્ત તેજ કહેવાય, કે જે એક બીજાને મદદગાર થય

અફઘાનીસ્તાનનો રાજા શાહસુજા અંગ્રેજોનો મિત્ર હતો, તેને એક બીજા હુકદારે ગાદીપરથી ઉઠાડી મૂકી, પોતે રાજા થઈ બેઠો આ વાતની અંગ્રેજોને ખબર પડતાજ, પોતાના મિત્રને મદદ કરવા માટે, એક અંગ્રેજી લશ્કર અફઘાનીસ્તાન તરફ રવાના કર્યું તે વખતે આગાહી ન હતી તેથી પગરસ્તે જવામાં સિંધનો રસ્તો વધારે અગવડવાળો હતો અને પોતાના મિત્રના રાજ્યમાં થઈને જવામાં કોઈ જાતની હરકત નથી, એમ ધારી અંગ્રેજો

લગ્ન-નિંધમાથાને ચાલુ આ લગ્નને મીઠાએ અટાવા
એટલું જ નહિ, પણ કેટલીક હુકમો પણ પહોંચી

મિત્ર તરીકે મદદ કરવાને શરૂઆત આમ કરતા
પહેલાંથીને હુમનનું કમ કરનાર, મીઠા ઉપર અગ્રેજીને ધનુ
દુ બ લગ્યુ તેથી મીઠાને ધમકી આપી, કે જો તમે અપના
મકામા હેરાન કરશે, તો તમારી રાજ્યની ઉપર હુમલો
કર્યો પડશે આ ધમકીથી ટરીને માંડેએ તેમને જ્યાં તે
હીધા પણ આ બનવથી અગ્રેજી અંત નીચા પડે
આગળનાવનું બીજા ટોળાં

અકાલીમ્તાનમા ગયેલા અગ્રેજી લગ્નકર્માથી પ્રથમ
મા કેટલુંક લગ્ન મર્યાદા ગયું હતું તેથી મીઠાને પેતાના
મનમાં અભિમાન આવ્યું, કે અગ્રેજી લગ્ન અપણા બા
નામે ટકી શકે તેમ નથી તેથી તેમની સામે લડત
કરવાને મીઠાએ છની છાની તૈયારીઓ કરવા માડી આ
ધાનની અગ્રેજીને બગર પડવથી તેમણે મુશ્કેલી એક
લગ્ન મને મા ઉતાર્યું અને મનોમનો કિલ્લો જીતી
હીધો ૧૮૩૬

આ બનાવ બન્યા પછી ત્રણ વર્ષ એટલે ઇ સ ૧૮૪૨
મા અગ્રેજીએ એક કોલકારના કાગળ (તહનામા) ઉપર
અહીં કરવા, મીઠાને કહ્યું પણ તેમણે સહીઓ કરી નહિ
મેજર આલેક્સાન્ડર માએ એક અગ્રેજી વધીલ હેરાળાદમા રહેતા
હોતો તેને આ તારા મા ઉપર સહીઓ કરી આપવા માટે

સર બાઈસ નેપીયર સાહેબ, (સિંધના ગવર્નર)

મીરેને ઘણું ઘણું સમજાવ્યું પણ જ્યારે મીરેએ કોઈ પણ રીતે કબૂલ કર્યું નહિ, ત્યારે કહ્યું, કે તો તમે આ દા. ગ પર સહીઓ નહિ કરો, તો સર ચાર્લસ નેપીઅર લડઈ કરવાને તૈયાર છે માટે નાહક ખૂનખાર લડાઈ કરી હમણે નિરપરાધી માણુનોના છવ લેવા કરતા, મુલેહ શાન્તિથી પતી જાય, તો વધારે સારુ છતા મીરેએ સહીઓ નજ કરી

છવટે હૈદરાબાદમા દરબાર ભરીને તમામ મીરેને ત્યાં બોલવ્યા આ દરબારમા પણ મેજર આઉદામ મીરેને મળી રીને સમજાવ્યા. તેથી છવટે તેમણે સહીઓ તો કરી, પણ તેઓને મેજર આઉદામ ઉપર ઘણું ગુસ્સો આવ્યો. અને એ ગુસ્સાના આવેશને લીધે, કે છપણુ જાતનો વિચાર કર્યા સિવાય, મીરેએ એક શતે મેજર આઉદામની છવઠી ઉપર અચાનક હુમલો કર્યો.

પેતાની સાથેનાં થોડા માણુઓની સહાયથી પોતાનો જાન મચવી, મેજર આઉદામ નેપીઅર સહેજે મર્યો. મીરેના આ ઉદ્ધત વર્તનને લીધે, અંગ્રેજોને લડઈ કરવાની ઇચ્છા નહિ હોવા છતા, લડાઈમા ઉતરવું પડ્યું. હૈદરાબાદ પાસે માંતલુ ગામ. અગળ અંગ્રેજો, અને હૈદરાબાદના મીરે વચ્ચે લડાઈ થઈ, તેમાં મીરે હાર્યા અને મીરે મરી ગયા.

કેદ પડ્યો. આ લડાઈમાં મીરપુર ખામનો મીર શેર
મદમદખાન હાજર નહોતો તેણે લાકર એકઠું કરી,
હમા ગામ આગળ અગ્રેજોની સામે બાથ ભીડી તેમાં શેર
મદમદખાન હાર્યો આ વખતે ખૈરપુરની ગાદીપર મીર
ફત્તનગાન હતો તેને અગ્રેજો સામા કાવતરા કરવાના
કરાબુત પકડવામાં આવ્યો પણ તેના ભાઈ મીર
મુરદખાનીએ અગ્રેજો સાથે દોરની જાળવી ગાળી હતી
અને લડાઈએથી બીરતુવ અત્રગ ગી, અગ્રેજોને બનતી
મદદ કરી હતી. તેથી તેને ખૈરપુરની ગાદી આપી આ
હૈદરાબદ તથા મીરપુર ખસના મારેનું રાજ્ય અગ્રેજ
સુલકની સાથે બેઠી દીધું ઇ. સ. ૧૮૬૩

આ રીતે સિધવા અગ્રેજોનું રાજ્ય થયું

રાજા જયદ્રથ.

આ વાત બહુ જૂના વખતની છે અપણા સિવ
પ્રાંતમાં આજથી લગભગ ૯૦૦૦ વર્ષ પહેલાં એટલે
ઈ. સ. પૂર્વે ૫૦૦૦ વર્ષે જયદ્રથ નામે એ, હિન્દુ રાજા
રાજ્ય કરે હોતો તે વખતે અપણા આજ. હિન્દુસ્તાનમાં
હિંદુઓનીજ વસ્તી હતી

છીંહી (હસ્તિનાપુર) કે જે, તે વખતે પણ આખા
હિન્દુસ્તાનની રાજધાનીનું શહેર હતું. નેમા કૌરવો રાજ્ય
કરતા હતા. એ કૌરવો ૧૪૦ લાખે હતા તેઓમાં સૌથી

मोटो दुर्योधन अनीतिने वस्ते आलनाइ जने शक्ये.
दौणी दुता.

પાંડવો કૌરવોના પિત્રાઇ ભાઇઓ હતા. અને તેઓ
શક્રમના અર્ધ ભાગીદાર હતા. પાંડવો પાત્ર ભાઇઓ હતા.
તેઓમા સૌથી મોટા યુધિષ્ઠિર બહુ નીતિમાન અને
કૃત્યવાદી હતા. યુધિષ્ઠિરની કમ્પા વિષે એક પાઠ તમ
મીલે એપડીમા શીખી ગયા છે.

કોરવો પંડવોને રાજ્યમાં ભાગ આપતા ન હતા,
જાને બહુ હેરાન કરતા હતા. તેથી છેવટે પાંડવોને કોરવો
માંથી લેડઈમાં ઉતરવું પડ્યું.

અ. પણા હિન્દુસ્તાનમાં તે વખતે મનાં મોટાં મહા
શક્તિ હતાં. તેમથી કેટલાક રાજાઓ કૌરવોની મદદ
મથા અને કેટલાક પાંડવોના પક્ષ લીધો તે વખતે આપણા
શિષ્ય પ્રાતમા શક્તિ જ્યદ્રથ રક્ષ્ય કરતા હતા. તેમના
શબ્દોનીનું શહેર સેવણ (સેવાન) હસું. જ્યદ્રથ શબ્દ કૌરવોના
અમેવી હોવાથી, તે કૌરવોની મદદ મથા પાંડવો અને
કૌરવો વચ્ચે જિહ્વીની પાસે પાણીપતના મેદાનમાં બારે મુંદ
મયું. આ મુદને મહાબરતનું મુદ કહે છે. આ લોકમાં
અમને પાનના હળારો મંજુસે મંદ્યા, તેમાં મિંધના રાજ
જ્યદ્રથ પળ પાંડવો સાથે હંડત મંદ્યા છેવટે અનોતિમન
કૌરવોના મંદ્યા અને નીતિમન પાંડવોના જ્યદ્રથ.

ਮੱਧਯਮ ਗੋਤੀ ਪੰਛੀ ਸਿੰਘਰ ਕੁਪੀਸੇ ਪਲਿਖਤ
ਸ਼੍ਰੋਮਣੀਮੰਡਲ ਵਿਖੇ ਹੈ।

સિંધમાં સિકંદર.

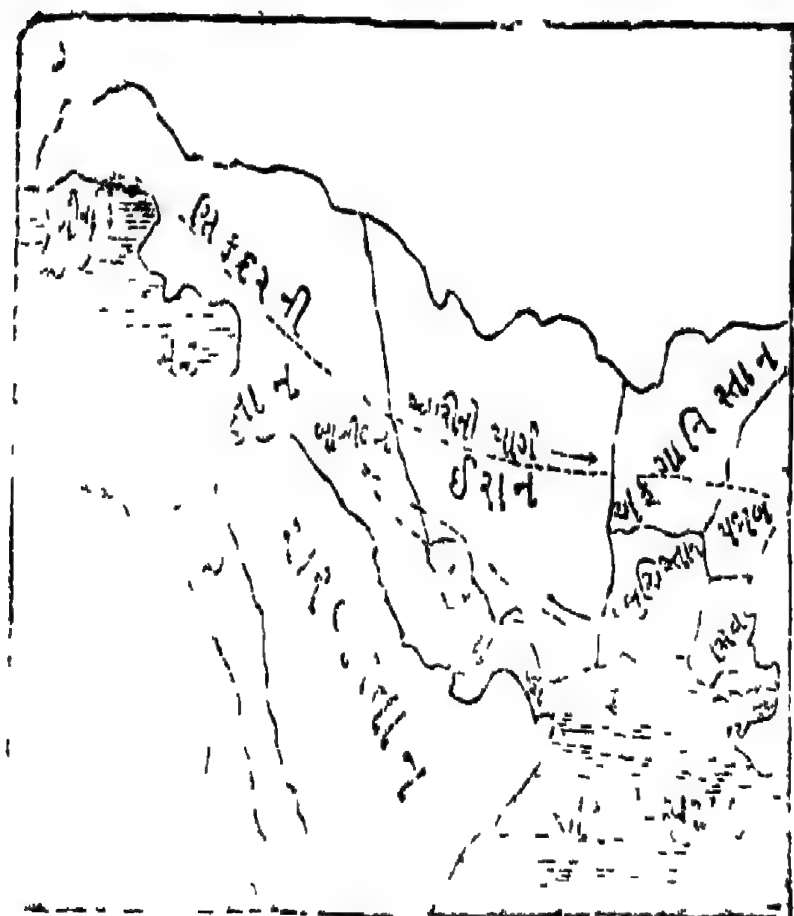
— ••• —

આપણા સિંધ પ્રાંતની ઉત્તરે પંજાબ નામે મુલક છે, અત્યારે તો તે મુલક નામદાર અંગ્રેજ મરકારના તાબામાં છે. પણ આપણી આ વાર્તાના વખતે એટલે અજથી આશરે ૨૨૦૦ વરસ પહેલાં પંજાબમાં પૈરસ નામે એક હિન્દુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. આ રાજા ધણો શુરવીર અને લડવામાં બહાદુર હતો.

આ સાથેના નકશામાં જોયો, તો માલમ પડશે, કે એ સ દેશ આપણા દેશથી કેટલે બધે દૂર છે. ત્યાનો સિકંદર પદશ હિન્દુસ્તાન છી તે માટે, પગખે મુમકરી કરતો કરતો પંજાબમાં આવી પહોંચ્યો અહીં પૈરસ અને સિકંદરની વચ્ચે લડાઈ થઈ. પૈરસને લડવામાં લડે પરાક્રમ બતાવ્યું. તેના લડવાની કુશળતા જોઈ, સિકંદર તેનાપર બહુ ખુશી થયો છેવટે બહુદુરીથી લડવા છતાં પૈરસ હાર્યો, અને કેદ પડાયો તો પણ શુભની કદર કરનાર સિકંદર પદશાહે પારસની બહાદુરી જોઈ, તેનું રાજ્ય તેના પાહુ સોખુ અને પોતે દરિયો રસ્તે મુસાફરી કરવાના વિચારથી ગુલતાનના વડાણો બધાવી, સિંધુ નદીમાં મુસાફરી કરતો કરતો સિંધમાં આગે. તે વખતે સિંધમાં જુદા જુદા ધણા રાજ્યો હતા.

— — —

ਬਿਭੰਡਰੀ ਸਵਾਰੀ ਓ ਸ ਪੂ ੩੨੮.

સિકદરના વખતનો સિંધ પ્રાંત.

તે માંહેના મુખ્ય નીચે પ્રમાણે...

૧. શિકારપુરનું રાજ્ય.
૨. બરોહી ટેકરીનું રાજ્ય.
૩. સેવણની નીચેનું રાજ્ય.
૪. પટ્ટી લોકોનું રાજ્ય.

આ ગામઓએ નિકટવર્તી વિધની મુમાફરીમાં જોડાઈને પુનઃ માન આપ્યું નહિ તેથી નિકટરે તેમની સાથે લડવાની કરી, એક પછી એ, બરા ગામો છતી લીધા અને પેતાના તાફાથી મુળા મુકરર કરી, ઠેકાણે ઠેકાણે લગતરી માણસો પાડા બદોમસ્ત કંપે તે વખતે સિધની ગજવાની તણુમા હતી. નવણુમા નિકટરે એક કિસ્સો બધાબધો હતો જેના બારિસો હજી પગુ ત્યાં જોવામાં આવે છે. પછી નિકટરે બહુવિગ્નન અને દરિયા તરફ થઈ, પોતાને કેશ જવા નીકળ્યો પણ તે પોતાના દેશ પહોંચી શક્યા નહિ. મતાનાજ ગાળીલન શહેરમાં તે મરણ પામ્યો.

નિકટની વાત આપને બહુ ઉમઠા બોધ આપે છે.

•લડ જીતવ' માટે તેને કે ૧ *ભગી-થ પ્રયત્ન!

છત એલા ગત ઉધ' પગુ નિકટરની કેટલી બધી ઉઠાણતા!

છતા તે પોતાનું અપમાન સહન કરી શકે તેવો ન હતો!

* અહીં ભગી " કરેલા પ્રયત્નની વાત કરવાથી છોકરાઓને વૈશલિક છાતહાનને લાગે "

રાવ સાહસી ખીતે.

સિકંદર પછી સિંધમા રાવ વશનું રાજ્ય થતા સુધીના વખતના કાઈ લેખો મળી શકત નથી, તેથી તે વખતના ઇતિહાસ જાણી શકાતો નથી.

આજથી આશરે ૧૩૦૦ વરસ પહેલાં સિંધમા રાવ સાહસી ખીતેનાને રાજા ગણ્ય કરવા ગયો તે રાવ વશનો હતો. રાવ વંશના તેની પહેલાં પી ૧૨ રાજાઓ થઈ ગયા હતા. તેઓ હિન્દુ હતા તેના મેળે રાજા રાજા રાવ દેવાજી થયો તેની નાજધાની મારેનના નામ અને રાજ્ય ધણુ આબાદ હતું.

રાવ સાહસી ખીતે આ વંશનો છેડકો નામ હતો એ જાણે રાજ્ય ધણી સારી ચલાવ્યું. તે વખતે બાત પોતાના મુલકમાં કરીને પોતાની ફેરવતા નુબુખની જાની તપાસ કરતો પોતાના લશ્કરને ખરાબ નામના ધગાર આપતો. તેના વખતમા રાજા અને મુલકના સારો હતો.

*સિંધના નકશામા લગ્ગા અત્યારે રાહુરી છે, તેની નજીક એ શહેરના ખડિયે જાજ પશુ નજરે પડે છે.

આ રાજાએ અનાજ ઉપરનો તમામ કા માફ કર્યો હતો તેના બદલામાં અગ્રે, ગિસ્તાન, ઉચ્ચ, મંલો, માક, અને સોરી. આ છ કિસ્મોના પ્રજાએ પોતાના ખર્ચે બધી અપ્યા હતા.

આ રાજા નિર્વશ મરણ પમ્યો. તેથી તેની રાણીએ રાજ્યના ચતુર કારભારી ચચ્યને ગાદીએ બેસાડ્યો. અને તેની સાથે પોતે લગ્ન કર્યું

ચતુર પ્રધાન ચચ્ય.

રાવ વશનો છેડો રાજા ગર સાહસી બીજા નિર્વશ મરણ પમ્યા પછી જે ચચ્ય નામનો કારભારી સિંધનો રાજા થયો, તે ચચ્ય કેણુ હતો ? અને કેવો રીતે રાજા થયો ? તે આપણે આ વાર્તાની બાજીશુ

નિવનુ રાજ્ય મેળવનાર ચચ્ય એક લિસુક પ્રાહ્મણનો છોકરો હતો. તેને બાપ બહુજ ગરીબ હતો. પણ ચચ્યમા કુદતી શક્તિ ઘણી સારી હતી. તે તીવ્ર પુત્રવંશના અન આલાક હતો તે પ્રથમનો રાવ સાહસી બીજાના કારભારી તમરાવ થાસે સધણુ નોકરીના રહ્યો હતો આ નોકરીમા તેણે પોતાની આલકીરી ચમરાવની મહેંગાની મેળવ તેથી ચમરાવે તેને રાવ પાહી નીના કુબુરી નરીકે નોકરીમા રખાધો.

બહાઈ તેણે સુદ્ધિનો ખરેખરો ઉપયોગ કરી, પૌતાની લાવકાલ
નંતીવીને રાજાની પૂરેપૂરી મહિરબાની મેળવી તેથી રમરાવની
મંરણે પેછી ચંચળને કારભારીની જગ્યા મળી

વજીર તરીકે વડીવટ ચંત્રવત્રામા તેણે પ્રમોને બંધુ
જુજી કુંડી, અને રાજ્યની કુટો પણ ચરી રીતે નંગવ્યા
તેથી તે રાજા, પ્રજા, અને અમલદારોમા માનીતો થઈ
પડ્યો. એવામાં રાજાનું મગ્નું થયું. તેને પુત્ર નહિ હોવાથી
તેની રાણી, અમલદારો અને પ્રજાએ મળી, આ બાહોશ
કારભારીને માદીપર બેસાડ્યો.

એકે રાવ સાહુસીના કેટલાક મિત્રોને આ વાત પસંદ
પડી નહિ. તેમણે ચંચળને માદીપરથી ઉઠાડી મૂકવા એક
લોકર એકઠું કરવા માડ્યું. પણ ચંચળે તે લોકરને નોંધપુર
માંગંગ સળજડ હાર ખેંચવી.

એવી રીતે એક ગરીબ પ્રાણીનો છોકરો પોતાની
બાંધણી અને બહાદુરીથી લિખનો રાજા થયો. ચંચળ પ્રાણી
દેવાથી તેનો વંશજો પ્રાણી વંશના રાજાએ કહેવાયા.

આ પ્રાણી વંશમાં ત્રણ રાજાઓ થઈ ગયા છે

૧. ચંચળ, ૨. ચંદાર, ૩. કાહાર.

ચંચળ ૪૦ વર્ષ રાજ્ય કરી મંરણ પામ્યા પછી તેનો
લોક વંદાર ગાંડી વર્ષ બેઠો. તેણે ચંચળ મેળવેલું રાજ્ય
દેવો રીતે ચલાવેલું હતું. અને બીજા વર્ષે તેની બાંધણી

આખો હતો એ વખતને યાદ આપનાર ઐદ્ધ ધર્મના કેટલાક ખંડિયરો સિંધમા કોઇ કોઇ ઠેકાણે હજીપણ જોવામા આવે છે ચદાર ૭ વરસ રાજ્ય કરી મરણ પામ્યા પછી, ચચ્યનો દીકરો દાહર ગાદી પર બેઠો.

મુસલમાન ધર્મના *પેગંબર મહમદ સાહેબ.

આજથી આશરે ૧૩૪૫ વરસ પહેલાં, એટલે કે સિંધમા રાવ વંશનુ રાજ્ય હતું. તે વખતે અરબસ્તાનમાં મહમદ સાહેબ નામે ઘણા પવિત્ર પુરુષ થઈ ગયા છે તે વખતે અરબસ્તાનમા હિન્દુસ્તાનના જેવી સુધરેલી પ્રજા નહતી એ પ્રજાને સુધારવા માટે અને ધર્મનો યોગ આપવા માટે મહમદ સાહેબે અનેક મુસીબતો વેઠીને. પોતાનો ઇશ્વરી સંદેશો ઠેકાણે ઠેકાણે જાહેર કર્યાં. અને મુસલમાની ધર્મની સ્થાપના કરી.

તેમના મરણ પછી તેમના શિષ્યો મારફતે મુસલમાન ધર્મ જુદા જુદા મુલકોમા ફેલાવા લાગ્યો. તેમની ગાદી પર આવનાર શિષ્યને ખલીફા કહે છે.

ખલીફાઓ પોતાના ધર્મનો ફેલાવો કરવા માટે જુદા જુદા મુલકો પર ચઢાઈ કરી, તે દેશ છતી લઈ, ત્યાં

* ઇશ્વરી સંદેશો લાવનાર.

પોતાનો ધર્મ સ્થાપના તેઓ એક હાથમા કુરાન અને
બીજા હાથમા શમશેર લઈનેજ ધર્મનો ઉપદેશ કરતા.

ખલીફાઓ આ રીતે મેળવેલા મુલકનુ રાજ્ય પણ ચલા-
વતા તેમની રાજ્યગાની બગદાદમા હતી. બગદાદની ગાદી
ઉપર આવા ઘણા ખલીફાઓ થઈ ગયા છે જે વખતે
સિંધમાં દાહુર રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તે વખતે બગ-
દાદની ગાદી ઉપર ખલીફ વલીદ બની ઉભીહ હતો.

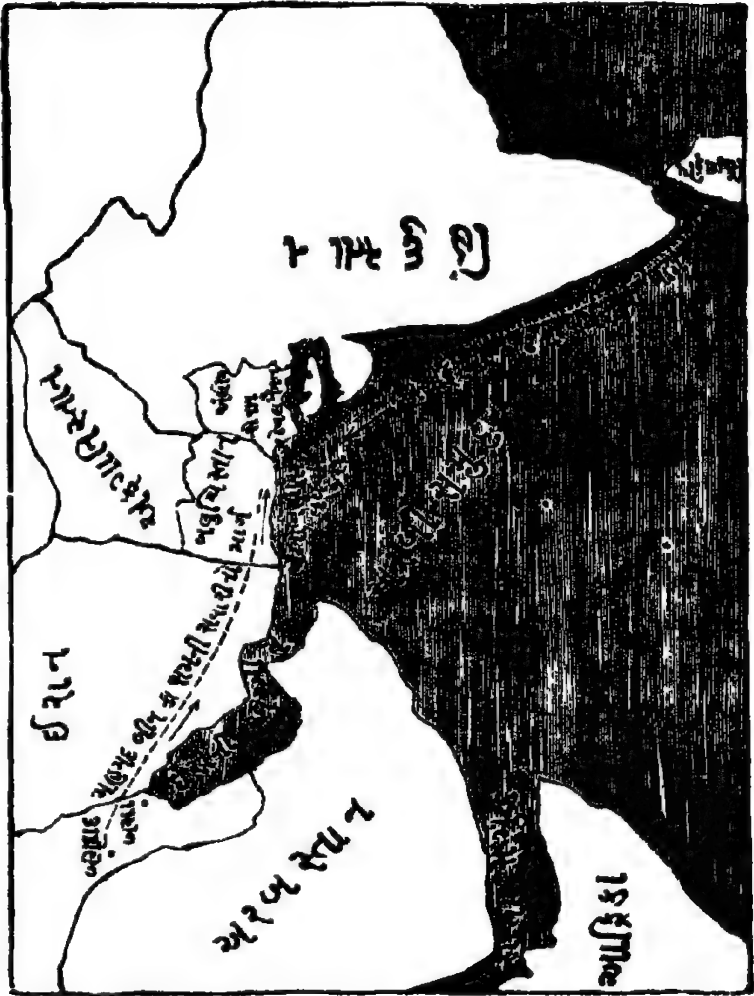
—•••—

રાજા દાહુ અને મહુમદ બીન કાસમ.

રાજા દાહુર બ્રાહ્મણ વશનો છેલ્લો રાજા હતો. તેણે
અલ્બેરની ગાદી ઉપર ૩૨ વરસ સુધી સારી રીતે રાજ્ય
ચલાવ્યા પછી એવો બનાવ બન્યો, કે—સિંહલદ્વીપના
(લંકાના) રાજાએ બગદાદના ખલીફને લેટના કેટલાક
વહાણો મોકલાવ્યા હતા તે આ સામેના નકશામા બતાવ્યા
પ્રમાણે અરબી સમુદ્રના રસ્તે સિંધના કિનારા પાસે થઈ,
બગદાદ તરફ જતા હતા દેવળબદર (મનોરા) આગળ
કેટલાક ચાચીઆ લોકોએ તે વહાતો લૂટી લીધા અને
માણસોને કેદ કર્યા

બગદાદના ખલીફાએ જ્યારે આ બનાવના ખબર સાંભ-
ળ્યા, ત્યારે તેણે તે વખતના સિંધના રાજા દાહુર પાસે આ
બાબતનો ખુલાસો માગ્યો. પણ સંતોષકારક જવાબ નહિ
મળવાથી, તેણે મહુમદ બીન કાસમને ૬,૦૦૦ લોકસવાર,
૬,૦૦૦ સાંઢડી સવાર, અને ૩,૦૦૦ પચાળ લશ્કર ન્સાથે

મહામેદ બીન કાશમની સિંધ ઉપર ચડાઈ હતી ૭૧૨

સિંધ ઉપર મોકલ્યો તેણે દેવળખંદર જીતી લીધું. અને પોતાના માણસો, જેને આગ્રીયા લોકોએ કેદ કર્યા હતા, તેઓને છોડાવ્યા ત્યારપછી નૈઝનકોટ (હૈદરાબાદ) અને સેવણના કિલ્લાઓ જીતી લઈ, અલોર ઉપર ચઢાઈ કરી.

આ સામેના નકશામા બતાવ્યા પ્રમાણે મહમદ ખાન કાસમે નૈઝનકોટથી અલોર તરફ જતાં, રસ્તામા આવતા જતોર, રાવર, બ્રાહ્મણાબાદ વગેરે કિલ્લાઓ જીતી લીધા.

ગજા દાહર અને તેનું સૈન્ય બહાદુરીથી મુસલમાનોની સામે થયા બન્ને પક્ષ જીવ ઉપર આવી લડતા હતા. હિંદુ લશ્કરના સતત હુમલાઓને લીધે, મુસલમાનો થાકી ગયા હતા. હિંદુઓ ઉત્સાહમા આવી, હર હર મહાદેવના પોકારો કરી, બમણા જોરથી મુસલમાનો ઉપર તૂડી પડ્યા. આજની લડાઈનું પરિણામ દાહર રાજાના પક્ષમાજ દેખાતું હતું. પણ એક ક્ષણમા પરિણામ બદલાઈ ગયું. હિંદુ લશ્કરની મોટામા મોટી ખામી એજ છે, કે પોતાના સરદારના મરણના ખબર સાંભળી પોતાની જીતનો પ્રસંગ હોવા છતાં તેઓ નાહિમત બની નાસવા લાગે છે આ લડાઈમાં એમજ થયું. દાહર રાજા હાથીપર બેસી લડતો હતો એવામા તેના હાથી કાચલ થવાથી તે ઘોડાપર બેસી લડવા લાગ્યો. હાથી ઉપર પોતાના રાજાને નહિ દેખવાથી હિંદુ લશ્કરમાં ભંગાણું પડ્યું. તેઓ રાજાને મરાયો બાણી, નાસવા લાગ્યા. હિન્દુઓને નાસતા જોઈ, મુસલમાનો બમણા જોરથી તેઓની પાછળ ધસ્યા અને ઘણા હિંદુઓને કાપી નાખ્યા. છેવટે દાહર રાજા લડતા મરાયો. અને મુસલમાનોની જીત થઈ. ત્યારપછી મહમદ ખાન

કાસમે અલોરનો કિલ્લો તાબે કરી, મુલતાન મુઘીનો મુલક
જીતી લીધો આ રીતે સિંધમા આરબ લોકે નુ રાજ્ય થયુ

આરબ લોકોનું રાજ્ય.

બગદાદ અને બક્ષા છેલ્લી લડાઈમા અંગ્રેજ સરકારે
મુસલમાન પાસેથી જીતી લીધા છે પણ મગદદ બનલથીજ
મુસલમાનોની રાજધાનીનુ શહેર ગણાય છે મહુમદ પેગમ
સાહેબ પછી તેમના શિષ્યો ખલીફા તરીકે બગદદની ગાદી
પરજ થઈ ગયા છે ખલીફાઓએ પોતાના ધર્મનો ફેલાવો
કરવા માટે પ્રથમ આસપાસના મુલક જીતવા માડ્યા અને
અરબસ્તાન, ઈરાન, મીસર, તુર્કસ્તાન વગેરે મુલકો જીતી,
સ્વા મુસલમાન ધર્મની સ્થાપના કરી હવે ખલીફાઓનુ ધ્યાન
સિંધ જીતવા તરફ ગયુ હતુ અને એક બે છુટી છવાઈ
ચઢાઈઓ પણ કરી હતી છતાં તેમા ફત્તેહ મળી ન હતી
છેવટે ઉપરની વાર્તા મુજબ મહુમદ બીન કાસમની છેલ્લી
સવારીમા આરબોએ જીત મેળવી. આથી ઉત્તરમા મુલતાન
મુઘીનો આખો સિંધ પ્રાત આરબ લોકોના હાથમા આવ્યો

જેમ અત્યારે સિંધ પ્રાત અંગ્રેજ સરકારના તાબામા
છે. છતાં આપણા રાજા શહેનશાહ બ્યોજ પાચમા હિંદુસ્તાનમા
રહેતા નથી. પણ પોતાના અમલદાર મોકલી સિંધ પ્રાતનુ
રાજ્ય ચલાવે છે, તેમ આરબ ખલીફાઓ સિંધમાં પોતાના
તરફથી મુખાઓ મોકલી રાજ્ય ચલાવતા.

અ શ્રેષ્ઠ તરફાર તરફથી હાલમાં જે અમલદાર (કમિશનર સિધ પ્રાતમા મોકલવામાં આવે છે, તેમણે ઉંચી કેળવણી લીધેલી હોય છે તેથી પ્રજાની લાગણી દુ ખા નહિ, અને સરકારનું અહિત થાય નહિ એ અને બાળતોનો સારી રીતે વિચાર કરીને સિધ પ્રાતનું રાજ્ય ચલાવે છે પણ આરણ મુખાઓએ તેવી કેળવણી લીધેલી ન હતી. વળી તેઓનું ધ્યાન પોતાના ધર્મનો ફેલાવો કરવા તરફ વ રહેતું. તેથી મુસલમાન ન હોય, તેવી કોમને દરેક બાળતમા ત્રણ સહન કરવું પડતું આરણોના રાજ્ય દરમીયાન સિધની કેવી હાલત હતી, તે નીચેની હકીકત ઉપરથી તમારા બાણવામાં આવશે

૧. પ્રજાની સ્થિતિ — સિધમાં દરેક ઠેકાણે જીત મેળવ્યા પછી પ્રજા ઉપર ઘણો જીલમ ગુજારવામાં આવ્યો હતો. અનેક હિન્દુ દેવળો તોડી પાડ્યાં ઘણા નિરાધાર બાળકો અને સ્ત્રીઓની કતલ ચલાવી કિંમતી વસ્તુઓ લૂટી લીધી. હિન્દુઓના ાઠામાં શુક્રીને, કે બીજી રીતે જીલમ કરી તેઓને મુસલમાન બનાવ્યા જીવાન અને ખુબસુરત સ્ત્રીઓને પકડી, જોર જીલમથી વટલાવી અને કેટલીકને કેદ કરી, બગદાદ ખલીફાની હજુરમાં મોકલાવી જે સ્ત્રીઓને પોતાના જીવ કરતાં ધર્મ વધારે વહાલો હતો, તેણીઓ આપઘાત કરીને, કે ચિતામાં પડીને મરણ પામી.

આરણ રાજ્યના અમલમાં હિન્દુઓને એવો હુકમ હતો કે કોઈપણ મુસલમાન મુસાફરની ત્રણ દિવસ પરોણા ચાકરી,

કરવી. કેટલીક જાતોને વેઠીઆ તરીકે મુસલમાન કાફલાના રક્ષક થવાનો હુકમ હતો. કેટલીક જાતોને તો સારા કપડા પહેરવાની, ઘોડે ચઢવાની, અને જોડા પહેરવાની પણ મના કરવામાં આવી હતી.

૨. ન્યાયની રીત.—શરૂઆતસા હાકેમની ઇચ્છા એજ કાયદો ગણાતો. પણ પાછળથી એ મુસલમાનોની તકરારનો નિકાલ કાલુ કરતો. મુસલમાન અને હિન્દુની તકરારનો નિકાલ પણ કાલુ કરતો અને એ હિન્દુની તકરારનો નિકાલ હિન્દુ પંચ કરતો. મતલબકે મુસલમાનો ન્યાય હિન્દુને હાથે થવા દેતા નહિ.

૩. આરબ રાજ્યની પેદાશ.—આરબ લોકોને સિંધની પેદાશના મુખ્ય ત્રણ રસ્તા હતા. ૧ માથાવેરા, ૨ જમીનનો કર, ૩ બહરની જકાત.

માથાવેરા અથવા જલયાવેરા, એ નામનો કર ફક્ત હિન્દુઓ પાસેથીજ લેવામાં આવતો. મુસલમાનોને તે કર માફ હતો. હિન્દુઓ પાસેથી માથા વેરા વસુલ કરવામાં ચુકવું, તેને આરબ લોકો પાપ સમજતા.

ખલીફા હમર પહેલાના વખતમાં પૈસાદાર માણસ દીઠ દર વરસે ૬૪૮ ડ્રામ, સાધારણ સ્થિતિના માણસ દીઠ દર વરસે ૨૪ ડ્રામ, અને મજૂર વગેરેના માણસ દીઠ દર વરસે ૧૨ ડ્રામ લેવામાં આવતા. રણવાને અક્ત સ્ત્રી અને છોકરાઓને આ કર માફ હતો.

‡ ૧ ડ્રામ એટલે સુમારે ચાર આના.

ખલીકા ઉમ્મર બીજના વખતમાં એવું બહાર કરવામાં આવ્યું, કે પેદાશમાંથી પોતાના ખર્ચની રકમ બાદ કરતાં બાકી જે રકમ બચે, તે બધી રકમ માથા વેરાના કર તરીકે ઉઘરાવવી.

કેટલીક જાતો પાએથી તો નવાઈ જેવા કરો લેવામાં આવતા. સેવણની નજીક અરણ નહેરની પેલીપાર રહેતા જાત લોકો જ્યારે હાકેમને સલામ કરવા આવતા, ત્યારે સાથે એક કુતરો હાકેમને ભેટ આપવા લ આવતા અને મચ્છી મારને સારી માછલી પણ ભેટમાં લાવવાનું ફરમાન હતું.

૪ ધર્મની સ્થિતિ.—આરણ લોકોના રાજ્યમાં હિન્દુ અને મુસલમાનવચ્ચે ઉઘાડો પક્ષપાત હતો. તેથી કેટલાક હિન્દુઓ મુસલમાન તરીકેના લાભ મેળવવાના લોભથી અને કેટલાક જોરજુલમથી મુસલમાન થયા હતા.

૫ વેપારની સ્થિતિ —કાફલાઓ મારફતે કંદહાર તથા ગિજની સાથે વેપાર ચાલાતો. રૂ સ્તે પણ વેપાર ચાલાતો. અરબસ્તાનમાંથી ઘોડા અને મોતી સિંધમાં વેચાવા માટે આવતા સિંધમાંથી જે વસ્તુઓ તુર્કસ્તાન અને ખેરાસાન તરફ જતી, તે ઘણું કરીને ચીન, સિલોન અને મલબારથી આવતી. હાણો આપવાનું લોકડું પણ મલબારથી આવતું.

૬ લશ્કરની સ્થિતિ.—આરણ મુખાઓ સિંધના મુખ્ય-સોની ફોજ તૈયાર કરી, દૂરના મુલકમાં યુદ્ધ કરવા જતા. જીત કરનાર આરણ સરદારોને બગીચો બંધીસ મળતી.

તેના બદલામાં તેઓ લગાઈને વળણે હાકેમોને મદદ આપ્યા.
બંધાઓલા રહેતા.

સિંધમાં આરબ લોકોનું ગળ્ય થયા પછી જુદા જુદા
આરબ સરદારોએ ઉત્તરમાં પળળ સુધી અને પૂર્વમાં ભરૂચ
સુધી સારીઓ કરેલી છે. અને હુલકાટ કીધેલી છે, ઈ સ
૭૨૪માં સિંધના જીનેદ નામના આરબ સમદારે ભરૂચ ઉપર
સગારી કરી હતી, અને શહેરને લૂંટ્યું હતું આરબ લોકો-
એ ત્યારપછી પણ ઈ સ. ૭૭૦ સુધીમાં ત્રણ આઠ સગારીઓ
કરી, ભરૂચને ઘણું નુકસાન પહોંચાડ્યું હતું.

સં. ૭૧૭ માં અલીશ હમર
બીન અબદુલ અઝીઝે સિંધ માટે બહરનામું પ્રગટ
કર્યું હતું, કે “ જે કોઈ હિંદુ, મુસલમાન થશે, તેને મુસલ-
માનના જેટલું જ માન આપવામાં આવશે. ” આથી
લલચાઈને રાજા દાહરના છોકરાઓ, અને બીજા ઘણા
હિંદુઓ મુસલમાન થયા, અને અરબી નામો ધારણ કર્યા
હતાં.

બગદાદની ગાદી ઉપર અલીશ હાફેઝ અલ રસીદ ઘણો
પરાક્રમી હાકેમ થઈ ગયો તેના તરફથી શેખ તુરાબઅલી
સિંધનો સુબો થઈ આવ્યો હતો. તેણે સિંધનું રાજ્ય ઘણું
વધાર્યું હતું. પણ ઈ સ. ૭૮૭માં તે સિંધમાં જ મરણ
પામ્યો. તેની કબર ઠૂઠાચી નૈરત્યમાં ૮ માઈલ દુર આવેલી છે.

સિંધમાં આરબ રાજ્યનો અંત.

બગદાદના ખલીફાઓએ સિંધમાં સુબાઓ મોકલી લગ-લગ ૨૭૩ વરસ સુધી સિંધની હકુમત ચલાવી. પણ આરબ રાજ્યના પાછલા વખતમા ખલીફાઓએ સુબાની વિદ્યા અને બુદ્ધિની લાયકાત ઉપર બીલકુલ લક્ષ ન આપતાં કેવળ પેદાશ વધારવા માટે સિંધની સુબાગીરીનો ધ્વજોરો આપવા માડ્યો. જે માણસ ધ્વજોરાનો આકડો વધારે આપે, તે સિંધનો સુબો થાય આવી રીતે આવેલા સુબાઓએ, ખલીફાઓને ભરવાની મોટી રકમ ઉપમવવા માટે, પ્રભા ઉપર બુદ્ધી બુદ્ધી ભતના કરો નાખવા માડ્યા અને રાજ્યનુ ખર્ચ કમી કરવા માડ્યુ.

કર વધારવાથી પ્રભા ઘણી દુ ખી થવા લાગી, અને રાજ્યનુ ખર્ચ કમી કરવાને લીધે લશ્કર પણ ઘણું કમી થઈ ગયું. આ પ્રમાણે સિંધની સત્તા દિવસે દિવસે નબળી પડવા લાગી. છેવટે તેઓ એટલા બધા નબળા પડી ગયા, કે સાધારણ હુમલાની સામટકવાને પણ તેમની પાસે કાંઈ સાધન ન હતું.

આવા વખતમા કરમેસીયા લોકો, કે જેઓ મુસલમાન ધર્મથી બ્રહ્મ થયેલા આરબોજ હતા, અને સિંધની આ સ્થિતિથી માહીતગાર હતા તેઓ સિંધ ઉપર ચઢી આવ્યા. અને ઘણીજ સહેલાઈથી સિંધની હકુમત પોતાના હાથમાં

લીધી કરમેસીયા લોકોએ માત્ર ૩૬ વર્ષ સિંધનું રાજ્ય લાવ્યું.

ગિજનીના પ્રખ્યાત સુલતાન મહમદ ગિજનીએ પોતાના વજીર અબ્દુલ રીઝાકને સિંધ ઉપર મોકલ્યો. તેણે સેવણ અને ઠંઠા સુધી આવીને કર સીઆ લોકો પાસેથી સિંધ જીતી લીધું ઈ. સ. ૧૦૨૪ આથી સિંધ ગિજનીની સત્તા નીચે ગયું. અને ત્યાના સુબાઓએ સિંધની હકુમત ચલાવવા માંડી. પણ મહમદ ગિજનવીના મરણ પછી ગિજનીનો હાકેમ અબ્દુલ રસીદ મોજશાખમા પડ્યો, અને સિંધને માટે કાંઈ સલાહ લીધી નહી તેથી સુમરા લોકો પોતાના અખનસુમાર નામના હાકેમને ઉભો કરી, સિંધમા જોરાવર થયા, અને ગિજનીની તાબેદારીથી છુટા પડ્યા ઈ. સ. ૧૦૫૧.

હમીર સુમરો.

સુમરા લોકો અસલ હિંદુ હતા પણ સિંધમા આરબ લોકોનું રાજ્ય થયા પછી તેઓ મુસલમાન થયા હતા.

સુમરા રાજાઓએ ૩૦૦ વર્ષ સુધી સિંધમા રાજ્ય ચલાવ્યું. તેમણે ઘણી બહાદુરીથી રાજ્ય વધાર્યું તેઓની રાજધાનીનું શહેર ઠંઠા હતું તેઓમાં ઘણા બહાદુર રાજાઓ થ ગયા. તેમાં દોદો અને ખરીફના નામે ઘણા જાણીતાં છે.

ખરીફ રાજ્યએ બલોચ, સૌરા અને જાડેજ લોકોને હરાવી વશ કીધા હતા અને કચ્છનો પણ કેટલોક ભાગ જીતી લીધો હતો. સૌરા લોકોનું ઉમરકોટ તેના તાબામાં હતું તથા સમા જાતના મગફર અને હજી સુધી પોતાનું હિંદુપણુ સાચવી રહેલા નામીયા લોકો પણ ખરીફના તાબામાં હતા.

ચઢતી અને પડતી એ દુનિયાનો નિયમ છે કોઈના બધા દીવસો એક સરખા જતા નથી સુમરા રાજ્યો પણ પાછલા વખતમાં બહુ નબળા પડી ગયા. દિલ્હીના પાદશાહો સામે બાથ જીડવામાં તેઓ કયાસુધી ટકી શકે ?

ઘોરી વંશના દિલ્હીના પાદશાહ મહમદ ઘોરીએ સિંધ ઉપર ચઢાઈ કરી, સુમરાઓને ખંડીયા રાજ બનાવ્યા. પણ મહમદ ઘોરીના મરણ પછી વળી તેઓ સ્વતંત્ર થયા.

ત્યારપછી અલાઉદ્દીન ખીલજી અને મહમદ ગાંડો (તઘલખ) એક પછી એક સિંધ ઉપર ચઢી આવ્યા હતા, અને સુમરા રાજ્યોએ તેઓની તાબેદારી સ્વીકારી હતી.

મહમદ ગાંડોના પાછલા વખતમાં હિંદુસ્તાનમાં ચારે તરફ બહુ ઉઠ્યા હતા. તે વખતે ગુજરાતના બળવાળેર લોકોને હુમ્મીર સુમરાએ આશરો આપ્યો હતો. તેથી મહમદ

ગાડો સિંધ ઉપર ચડી આવ્યો હતો, અને તે ઠંઠાની નજીક મરણ પામ્યો હતો. તે વખતે આખા હિંદુસ્તાનમાં અધાધુંધી ચાલતી હતી સિંધનો હાકેમ હમીર સુમરો બહુ જીલમ કરતો હતો તે દાડીયો અને ઘણુંજ દુર્ગુણી હતો તેના રાજ્યમાં પ્રજાને ઘણુંજ દુઃખ હતું તે રાજા વિષે એક બે વાતો બહુવા બેવી છે.

૧ કચ્છનો સરદાર કેસર જાલો અને હમીર સુમરો

કચ્છના કિરંતી ગઢમાં વેહીઆસ નામે એક બહાદુર સરદાર હતો તે મરણ પથારીએ પડ્યો, ત્યારે તેના જીવને ગભરાતો જોઈને કેસર નામે તેના દીકરાએ પુછ્યું “પિતાજી તમારો જીવ કેમ અકળાય છે ?” ત્યારે તેણે કહ્યું “મારો એક દુશ્મન હમીર સુમરો છે તેની રાજધાની બહી સુંદર છે. તેની પાસે ઘણા સુંદર ઘોડાઓ અને પુષ્કળ ઉંટ છે. તેની સાથે લગઈ કરવાની મારી ઈચ્છા પુરી થઈ શકી નથી, તેથી મારા જીવને અકળામણ થાય છે જો તમારામાથી કોઈ તેના ૧૨૫ ઘોડા હરી લાવીને, આપણા ભાટ લોકોને વહે ચી આપવાનું વચન આપે, તો મારા જીવને શાંતી થાય” આ વખતે તેના બાઈઓ, ભત્રીજાઓ, વગેરે બધા સગા વહાલા બેઠેલા હતા, પણ હમીર સુમરાના ઘોડા લાવવાની હિંમત કોઈ કરી શક્ય નહીં. તેથી છેવટે કેસર, કે જે બધાથી નાનો હતો, તેણે તેના બાપની ઈચ્છા પુરી કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ, તેના હાથમાં પાણી મુક્યું. અને વેહીઆસ દેવલોક પામ્યો.

પોતાના બાપની ઉત્તર ક્રિયા કરીને કેસર સિંધ ઉપર ચઢાઈ કરવા તૈયાર થયો અને પોતાના સગા વહાલાને મદદને માટે બોલાવ્યા પણ કોઈ આવ્યું નહીં આથી કેસર પોતાની હી મત અને બહાદુરી ઉપર વિશ્વાસ રાખી એકલો જ સિંધમાં આવ્યો, અને યુક્તિથી ૧૨૫ ઘોડા હરી જઈને પોતાના ભાટોને વહેંચી આપ્યા. પણ તે બાબતની હુમીર સુમરાએ કાંઈ દરકાર કરી નહીં તેથી બીજી વખત પોતાના થોડા માણસો લઈને કેસરે સિંધ ઉપર ચઢાઈ કરી અને નદી કિનારે ચરતા હુમીર સુમરાના ૭૦૦ ઉંટ લઈ આવી, પોતાના ભાટોને વહેંચી આપ્યાં આ વખતે પણ ઘડના નિસ્સામાં તથા બીજા દુર્ગુણમાં મળ્યા રહેલા હુમીર સુમરાએ કાંઈ દરકાર કરી નહીં તેથી કેસરે ત્રીજી વખત ચઢાઈ કરીને ૧૨૦ સ્ત્રીઓનું હરણ કર્યું અને પોતાના સગા વહાલાઓને એક એક પત્નિ તરીકે આપી દીધી આ વખતે સ્ત્રીઓને પાછી મેળવવા માટે હુમીર સુમરાએ પોતાના પ્રધાનને કેસર પાસે મોકલ્યો પણ કેસરે જવાબ આપ્યો કે તેણીઓ તો અમારી પત્નિઓ થયેલ છે, તેથી અમે પાછી આપીશું નહીં. કેસરનો આ જવાબ મળ્યા પછી પણ બીજાં ૧૦ વરષ નીકળી ગયા, ત્યારે હુમીરે એક દુત મોકલી કેસરને કહેવડાવ્યું કે તારી સાથે લગાઈ કરવાની મારી ઘણી ઈચ્છા છે પણ તારો હેશ ખારાપાટ અને લેજવાળો છે. તેથી મારા લશ્કરને ખોરાક શી રીતે મળી શકે ?

કેસરે તરત જવાબ કહેડાવ્યો “તેને માટે તમારે ફીકર કરવી નહીં. હું એક હજાર એકર જમીનમાં ઘઉં વવડાવું

હુ તેનાથી તમારા લશ્કરનું પોપણ થશે.” છેવટે એક વરસ પછી હમીરે કચ્છ ઉપર ચડાઈ કુરી બન્ને પક્ષો બહાદુરીથી લડ્યા. કેસરે લડાઈમાં દરેક વખતે આગેવાની બર્ષો ભાગ લીધો હતો. પણ આખરે તે બહાદુરીથી લડતા મરાયો. અને હમીર સુમરાની જીત

૨ કાઠિઆવાડનો રાજા રા' નવધણુ અને હમીર સુમરો.

સિંધમાં મુસલમાન રાજા થયા પછી પણ કેટલાક રાજ્યોએ પોતાના કુળની ટેક સાચાના ખાતર ધણા ધણા દુષ્ખો વેઠીને જુ હિંદુપણુ સાચવી રાજ્યુ હતું ઇ સ ૮૭૫ મા આરબ લોકો નખળા પડી ગયા હતા, તે વખતે ઠકૂની માઠી પર ચાદા કુળનો ચુડચન્દ્ર નામ હિંદુ રાજા હતો તેનું મોસાળ કાઠિઆવાડમાં જુનાગઢ પાસે વચળીમાં હતું તે વખતમાં કાઠિઆવાડના ચા'ડા અને જોઠવા રાજાઓની કન્યાઓ સિન્ધના ચાદવ કુળના રાજાઓને પરણાવ્યાના એક જો દાખલા મળી આવે છે

પોરબ દર પાસે ધુમલીના પાટવી કુવર હલામણુ જોઠવાના ફોઈને સિન્ધના રાજા સાથે પરણાવ્યા હતા અને બન્નારે હલામણુ જોઠવાને દેશટોપ મળ્યો, ત્યારે તે થોડો વખત પોતાના ફોઈ પાસે સિન્ધમાં રહ્યો હતો

વચળીના ખાલારામ ચાવડાની બેન નગરઠકૂના ચાદવ રાજા સાથે પરણાવી હતી, તેને ચુડચન્દ્ર નામે કુવર હતો.

બાલારામ આવડને પોતાના પુત્ર સાથે અણખનાવ હોવાથી
 વંચળીને ગાદી વારસ પોતાના ભાણેજને બનાવ્યો હતો,
 અને તે મુજબ ચુડસ દ્ર વચળીની ગાદી પર આવ્યો. તેના
 વશને કાઠિઆવાડમાં ચુડસમાં રજપુતો કહેવાયા. ચુડસમાં
 રજપુતો પાછળથી 'રાઓ' કે 'રા' કહેવાયા, અને વચળીની
 ગાદી ભુનાગઢમાં આવી.

ભુનાગઢની ગાદી ઉપર ચુડસમાં વશમાં 'રા' નવમણ
 નામે ધણે પરાક્રમી રાજ થઈ ગયો, તે વખતે સિંધમાં હુમ્મર
 સમરાતુ' રાજ્ય હતું. 'રા' નવમણે બસલ નામે એક અહીર
 કન્યાને પોતાની જેન માની હતી. તેના ઉપર તે પોતાની
 સગી જેન કરતા પણ વધારે હેત સખતો હતો, અને તેને
 કોઈ પણ દુર્જના વખતે મદદ કરવાનું વચન પણ
 આપ્યું હતું.

કાઠિઆવાડમાં એક વખત મોટો દુકાળ પાડ્યો, અને
 અનાજ કે ઘાસચારો નહિ પાકવાથી માણસ અને જનાવરોને
 ખેટી આપણ પડવા લાગી. બસલના પતિ પા આવ્યો,
 લેંચે વગેરે ધણા જનાવરો હતા દુકાળમાં કેટલાક વખત
 મુખી તે તેણે મોંઘું અનાજ અને ઘાસ ખરીદીને જેમ્તેમ
 ગુલરો ચલાવ્યો. પણ આખરે બીજા અહીરો સિંધમાં પારો
 ઘાસચારો છે, એમ બહીને પોતાના જનાવરો સાથે દુકાળમાં
 નિર્વાહ ચલાવવાને કચ્છના રણને રસ્તે થઈ સિંધમાં જવાને
 તૈયાર થયા તેઓની સાથે બસલ તથા તેમની પતિ પણ
 પોતાના જનાવરો સાથે સિંધમાં આવ્યા, અને સિંધુ નદીમાં
 ફિનારે કુંપડાં બાંધી સ્થાપ્યાં. અહીં હમીર સમરાતુ' રાજ્ય હતું.

એક દિવસ સવારે શિકારે નીકળેલો હમીર સુમરો જ્યાં આહિરો રહેતાં હતાં, ત્યાં આવી ચડ્યો, અને જે જગાએ જસલ માથો ફેલી રહી હતી ત્યાં ઉભો રહી, પીવાને પાણી માગ્યું. જસલે તેને સાગે આવકાર આપ્યો, અને સવારના નર્સે કેઠે પાણીને બદલે દૂધ પીઓ એમ કહી દૂધની એક તાંમળી લરીને આપી હમીરે દૂધ પીધું, અને જસલે લેવાની ના કહેવા છતાં તેને કીંમતી હારની બક્ષીસ આપી, તે ચાલ્યો ગયો. પણ બીજે દી મે જસલને પોતાની રાણી બનાવવાને લઈ આવવા માટે સીપાઇઓ મોકલ્યા. આથી જસલ, તેનો ધણી અને મીઠા આહિરો ગલરામણમા પડ્યા. પણ જસલે મુકિત રચી હમીરને કહેવડાવ્યું કે મારે છ માસનું વૃત છે, તેથી છ મહીના પછી હું તમારી રાણી થઈશ.

હમીર સુમરાએ તેને છ મહીનાની મુદત આપી બીજા બાળુ જસલે એક આહિરને છુપી રીતે કાગળ લખીને જુનાગઢ તરફ મોકલ્યો, અને રા' નવધણુને બધી હકીકત જણાવી, મજા મોકલવા વિનંતી કરી. છ મહીનાની મુદત પુરી થયા પહેલાં પોતાની યેનને દુઃખમાંથી બચાવવા નવધણ રાજા પોતે મોટા લશ્કર સાથે સિંધ ઉપર ચડી આવ્યો, અને હમીર સુમરાને હરાવી જસલ તથા આહિરોને છોડાવી, જુનાગઢ લઈ ગયો.

હમીર સુમરાનાં છેલ્લા દીવસોમા બહુ અધેર ચાલવા લાગ્યું. નિરપરાધી માણસો માર્યા જતા. બદમાસ, માણસો ગરીબ માણસો ઉપર જુલમ શુભરતા, અને તેની દાક ફરી-

યા કોઈ જાળગતુ નહતું. આબરૂદાર માણુને પોતાની આબરૂ સાચવી ભારે થઈ પડતી આ વખતે સિંધમાં સમા જાતના હિંદુ લોકો વધારે બળવાન થયા હતા.

હમીર સુમરાના જુલમની માટે સમા લોકોએ ઘણું બડ ઉઠાવ્યા, અને દિલ્હીના પાદશાહ મધી ફરીયાદો પહોંચાડી. પણ કોઈ જાતની દાદ નહિ મળવાથી છેવટે, હમીર સુમરાના જુલમથી કંટાળી સમા લોકોએ તેને મારી નાખ્યો, અને પોતાના તરફથી જામ ઉનડને ગાદી પર બેસાડી, સિંધમાં સમા વંશનું રાજ્ય સ્થાપ્યું. ઇ સ ૧૩૫૧

સમા વંશનું રાજ્ય.

સિંધમાં બ્રાહ્મણ વંશનું રાજ્ય હતું, તે વખતથી સમા લોકોની વસ્તી સિંધમાં હતી સુમરાઓ કરતા સમાઓ સખ્યામાં વધારે હતા. તેમણે પોતાની સત્તા નણી ઝડપથી વધારી. સેનણેનો કિલ્લો તાબે કરી બજબજ મારેના દિલ્હીના લશ્કરને હરાવી, નસાડી મુકયું તેથી ઇ. સ ૧૩૭૨માં દિલ્હી । સુલતાન ફિરોઝ તત્વલખ તેમને તાબે કરવા સિંધમાં આવ્યો જામ પોતે કિલ્લો બંધ કરીને પોતાનો બચાવ કરવા લાગ્યો. તેથી સુલતાનના લશ્કરને સિંધુ નદીના પુરથી, અને મચ્છવાથી ધણી હેરાનગતી લોગવવી પડી. પણ આખરે જામે તાબેદારી

સ્ત્રીકારી અને ફીરોઝે તે ખુશીથી કબુલ કીધી ત્યારપછી થોડા વરસે ઈ. સ. ૧૩૬૧ના સમા લોખા મુસલમાન થયા

ઈ. સ. ૧૩૬૮ના તૈમુર હિન્દુસ્તાન ઉપર ચડી આવ્યો. અં. મુલતાન તથા દિલ્હીમા પછો જુલમ ગુનચો. એ અધા-ધુધીમાં સમાવ્યો ખરેખરા સ્વતંત્ર થયા

તેમના ગભ્યની હક ઉત્તરમાં માલેલો અને ઉખાવરો સુધી હતી. ઉચ તેમના કબજામાં ન હતું. તેમની રાજધાની સમર્થ નગરમાં હતી. બખખર અને સેવણમા તેમના સુબાઓ રહેતા હતા.

સમા વશમાં ૧૭ રાજાઓ થઈ ગયા છે તેઓના કોઈ કોઈ રાજાઓ બળવાન હતા તેમના વખતમા પ્રજા શાંતી લોગવતી એ રાજાઓમા એક જામ સગર થઈ ગયો છે તે બહેલો અને ત્રિદાનેને આશ્રય આપનારો હતો તેના પછીના રાજા જામ નીજામ ઉદ્દીન થયો, તે પછી તેના બાપના જેવો ત્રિદાને શોખીન અને ધર્મની લાગણીવાળો હતો તેણે લોકપ્રિય નામ જામ નધો હતું. તેના વખતમા મસ્જિદમા હ મેશા બહળી થતી. એણે લુટારાઓને તાણે કીધા. અને મુસાફરોની હરકત દૂર કરી. આ લુટારા બલોચ જાતીના હશે, એમ જણાય છે જામ નધાએ *૫૦ વરસ રાજ્ય કર્યું તેના વખતમા શાહબેગ અર્જુન કંદહારથી આવ્યો હતો પછી હાર ખાઈ પાછો ગયો હતો, અને જામ નધા પછી તેનો છોકરો જામ ફિરોઝ આવ્યો. તે પછો નાની ઉંમરે હતો, અને જનાનામા

* કોઈ ૬૩ અથવા ૭૩ કહે છે.

ઉછર્યો હતો તેથી નાચ ગાયન અને તમાશાનો શોખીન થઈ ગયો હતો.

જામ ફૈરોઝ અને શાહબેગ અર્જુન.

જામ ફૈરોઝ, સમા વંશનો છેલ્લો રાજા હતો. અને ઠૂઠાની ગાદી પર સ્થાપ્ય કરતો હતો. તેના વખતમાં અમલદારો જુલમી થઈ ગયા હતા. તેણે કેટલાક મેગલને પોતાની નોકરીમાં ગળ્યા હતા તેઓ ઠૂઠાના જે ભાગમાં રહ્યા હતા, તે ભાગને આજે પણ મેગલપાડા કહે છે. એ અસ્સામમાં હિન્દુસ્તાનની ઉત્તરે આવેલા તુર્કસ્તાનના મુલકમાંથી હિન્દુસ્તાનમાં આવીને રાજ્ય કરનારા બ મુરૂષોના નામ જાણવા જેવા છે.

૧ શાહબેગ અર્જુન. ૨ બાબર બાદશાહ.

૧ શાહબેગ અર્જુન, એ તુર્કસ્તાનમાં આવેલા ખોરાસાન પ્રાંતનો હાકેમ હતો તેને તે વખતના તુર્કસ્તાનના બાબર બાદશાહે હરાવીને નસાડી મુક્યો. તેથી તે ઘોડા માણસો લઈ સિંધમાં આવ્યો. અને લૂટકાટ કરી ધીમે ધીમે પોતાનું બેઠું વધારીને, ઈ. સ. ૧૫૨૦ માં તેણે સમા લોકોની રાજધાની ઠૂઠા ઉપર ચડાઈ કરી. જામ ફૈરોઝ હામેઈ. અને શાહબેગ અર્જુને ઠૂઠા શહેરમાં લૂટ ચલાવી પુખ્ત માલ મેળવેદ પછી શાહબેગ અર્જુન અને જામ ફૈરોઝ વચ્ચે સલાહ થઈ, તેમાં

એમ ઠર્યું કે:— “લકડીથી ઉત્તર તરફનો મુલક શાહબેગ અર્જુનને આપવો.”

આ ઠરાવ સમા લોકોને પસંદ પડ્યો નહિ અને શાહબેગ અર્જુનને મારી હઠાવવા, સમા લોકોએ માટે પોતાનું લશ્કર જમાવીને તેનાપર ચડાઈ કરી આ કારણથી ઈ સ. ૧૫૨૧ માં સેાણ પાસે ટક્કરી આગળ લડાઈ થઈ તેમા સમા લોકોનું ધણું લશ્કર હોવા છતા, શાહબેગ અર્જુનના કુશળ લડવાયાઓ સામે તેઓ ટકી શક્યા નહિ. સમા લોકો હાર્યા જામ ફૈરોઝ કચ્છ તરફ નાસી ગયો. અને આખો સિંધ પ્રાત શાહબેગ અર્જુનના હાથમાં આવ્યો. ત્યારપછી તેણે બખખર અને અલોરના કિલ્લાઓ પણ જીતી લીધા.

બખખરની ટેકરી શાહબેગ અર્જુનને પસંદ પડવાથી તેણે અલોરનો કિલ્લો તોડી, ત્યાંની પાકી ઇંટો મંગાવી, બખખરનો કિલ્લો બનાવ્યો.

શાહબેગ અર્જુને ગુજરાત જીતી લેવાનો વિચાર કર્યો પણ તેવામા તે મરણ પામ્યો. ઈ સ. ૧૫૨૨.

શાહબેગ અર્જુન લડવામાં શૂરો અને બહાદુર હતો, એટલું જ નહિ, પણ તેને ધર્મના પુસ્તકોનું પણ સાફ જ્ઞાન હતું તેણે એક બે ધર્મ પુસ્તકોના ભાષાન્તર પણ કર્યા હતા.

૨ બાબર બાદશાહ. એ તુર્કિસ્તાનના સમરકંદનો હાકેમ હતો. તેણે જેમ શાહબેગ અર્જુનને હરાવીને તુર્કિસ્તાનમાંની નસાડી મૂક્યો, તેમ ત્યાંના બળવાખોર લોકોએ બાબર બાદ-

શાહને પણ હુન્ગરીને તુર્કસ્તાનમાંથી કાઢી મૂક્યો. તેથી તેણે ઇ. સ. ૧૫૦૪ માં અફઘાનીસ્તાનમાં આવી કાબુલનું રાજ્ય જીતી લીધું. અહીં તેણે હિન્દુસ્તાન પર ચઢી આવવાને ૨૨ વરસ સુધી તૈયારી કરી, અને ઇ સ ૧૫૨૬ માં તે પંજાબ ઉપર તૂટી પડ્યો. પાણીપતના રણમાં દિલ્હીના સુલતાન હિમ્મતશાહીમ લોદીને હરાવી, હિન્દુસ્તાનની રાજધાની દિલ્હી શહેર કબજે કર્યું અને મોમલવંશની ગાદીનો ખાતો નાખ્યો, ઇ સ. ૧૫૨૬

મીરઝાં શાહહુસેન અને હુમાયુ બાદશાહ.

શાહબેગ અર્ગુનના મરણ પછી તેનો દિકરો મીરઝા શાહ હુસેન ઠઠાની ગાદી પર બેઠો.

બમકૈશોએ લશ્કર એકઠું કરી કુચમાંથી પાછો આવીને ફરી એકવાર નસીમ અજમીનું પશુ તે હારીને ગુજરાત તરફ નાઠો અને ત્યાજ મરણ પામ્યો.

મીરઝા શાહ હુસેને ઘણી લગ્નધર્યા કરી, પોતાનો મુલક વધાર્યો. અને દિલ્હીના બાબર બાદશાહ સાથે સલાહ કરી.

બાબરના મરણ પછી તેનો દિકરો હુમાયુ દિલ્હીની ગાદી પર બેઠો, એ બાબદિકરાના પ્રેમની વાત તમે પાંચમી ચોખ્ખી

ક્રીમાં શીખસો હુમાયુ બાદશાહને ઈ. સ. ૧૫૪૦ માં શેરખાન પકાણે દિલ્લીમાંથી હાકી કાઢ્યો હતો તેથી તેને ત્ર વરસ સુધી સિંધમાં આશરો લેવો પડ્યો હતો આ સુદત દરમીયાન ઉમરકોટમાં હુમાયુની રાણી હમીદા બેગમે મહાન અકબર બાદશાહને જન્મ આપ્યો ઈ. સ. ૧૫૪૨

હુમાયુ બાદશાહે સિંધ છૂટી લેવા માટે એક બે વખત પ્રયત્નો કર્યા, પણ મીરજા શાહ હુસેનના પરાક્રમ આગળ તેને દરેક વખતે નિષ્ફળ થવું પડ્યું.

આ બહાદુર હાકેમ ૩૨ વરસ સુધી સિંધનું રાજ્ય ચલાવી, ઈ. સ. ૧૫૫૪ માં મરણ પામ્યો. તેને પુત્ર નહિ હોવાથી તેનું રાજ્ય તેના ૨ સરદારોએ વહેંચી લીધું.

મુલક	હાકેમનું નામ	રાજધાનીનું શહેર
૧ દક્ષિણ સિંધ	મીરજા ઈશા	ઠંઠા
૨ ઉત્તર સિંધ.	સુલતાન મહમદ.	બખખર

તરખાન વંશ = ઠંઠનું રાજ્ય.

મીરજા બનીબે અને અકબર બાદશાહ.

મીરજા ઈશા અને તેની પત્ની ચંદ્ર અયેલા તેના વંશજો પોતાને તરખાન વંશના ગણતા. આ લોકો મૂળ તુર્કસ્તાનના વતની હોવાને લીધે આ નામ રાખેલું હોય, એમ ધારી શકાય છે.

તરખાન વંશમા ત્રણ હાકેમો થયા ૧ મીરજા ઇશા,
૨ મીરજા મહમદ બાકી ૩ મીરજા જાનીબેગ. મીરજા ઇશા
અને તેના વંશજોની રાજધાની હકુ ૧ હતી. તે વખતની
યાદગીરી આપે તેવું કંઈ પણ નામ નિશાન હકુમા ગળી
શકતું નથી. પણ હકુથી પશ્ચિમ દિશાએ દોઢ માઈલ પર
આવેલ મકલી ટેકરી ઉપર ઘણી કબરો છે. જેમા મીરજાં
શાની કબર ખાસ જોવા લાયક છે. એ કબરના મજબુત
પથ્થર ઉપરનું નકસી કામ બહુ સુંદર અને સફાઈદર કરેલું
છે. એ અને એની પછી થઈ ગયેલા હાકેમોની કબરો જોતાં
હિન્દુસ્તાનની જુના વખતની કારીગરીનો સહજ ખ્યાલ આવી
શકે છે

મીરજા ઇશા પછી તેનો દિકરો મીરજાં મહમદ બાકી
ગાદીપર બેઠો તેના વખતમા બખ્ખરવાળા સુલતાન મહમદની
બળવાખોર ટોળીઓના ત્રાસથી પ્રજા ખીલકુલ સુખશાંતિ
લોગવી શકી નહિ. તેઓ વારવાર લુટફાટ કરતા પ્રજાના
પ્રેકારને લીધે તેને વારંવાર ઝગડામા ઉતરવું પડતું આથી
છેવટે કંટાળીને મહમદ બાકી આપઘાત કરી મરણ પામ્યો
ઇ. સ. ૧૫૭૧.

મીરજા મહમદ બાકીના મરણ પછી તેનો દિકરો મીરજા
જાનીબેગ સિધનો હાકેમ થયો. તે ટટાખોર લોકોને પહોંચી
વળે તેવો હતો. તેને વારવાર બખ્ખરના સુબાઓ સાથે
તકરારમાં ઉતરવું પડતું.

બખ્ખરનું રાજ્ય.

સુલતાન મહમદ ત્રણ વરસ રાજ્ય કરી મરણ પામ્યો.
તેને સંતાનમાં ફક્ત એક દિકરી હતી. તેને દિલ્હીના ખાનસર

પાદશાહ સાથે પરણાવી હતી. તેથી ઠરાવ મુજબ બખરની માદી અકબર પાદશાહના તાબામાં આવી બખરના (અકબર પાદશાહના) સુબાઓ સાથેની બનીબેગની તકરાર દિલ્હી સુધી પહોંચી. છેવટે બનીબેગની હઠ જણાવાથી અકબર પાદશાહે પોતાના ખાનખાનાના નામના સરદારને મોટા લશ્કર સાથે સિંધ ઉપર મોકલ્યો.

પોતાની સામે અકબર જેવા મહાન પાદશાહનું મોટું લશ્કર હોવા છતાં બનીબેગ પોતાના નાના પણ કસાએલા લશ્કરને લઇને સામે થયો. ખાનખાનાના સાથે ત્રણ ચાર નાની મોટી લડાઈઓમાં બનીબેગે બહાદુરીથી ટક્કર લીધી, પણ છેલ્લી મહાઈ ઉનડપુર આગળ ઈ સ ૧૫૬૦ માં થઈ, તેમાં બનીબેગ હાર્યો, અને કેદ પકડાયો. તેને અકબર પાદશાહ પાસે લઈ જવામાં આવ્યો. અહીં ખાનખાનાને બનીબેગની બહાદુરીના વખાણ કરી, તેના જેવા બહાદુર દુશ્મનને શિક્ષા ન કરતાં તેને મિત્ર બનાવી, સિંધની સુબાગીરી સોંપવાની બલામણુ કરી. આ વાત અકબર પાદશાહને પસંદ પડી, અને બનીબેગને સિંધનો હાકેમ બનાવ્યો. ત્યારપછી સિંધની હકુમત નાદી-શાહના આવતા સુધી એટલે સુમારે ૧૫૦ વરસ સુધી દિલ્હીની શહેનશાહત તળે રહી.

મીરજા બનીબેગના મરણ પછી તેના વંશના કેટલાક હાકેમોએ સિંધની સુબાગીરી કરી, પણ પાછળથી હાકેમોમાં અણબનાવને લીધે ઠકુમાં અધાધુધી ચાલી તેથી શાહજહાંન પાદશાહે વંશપરંપરાની સુબાગીરીનો હક છીનવી લઈ, દિલ્હીથી ખારોબાર સુબાઓ મોકલવા માંડ્યા.

દાહિદ પોત્રા અને કલહોરા લોકો.

અકબર પાદશાહના મરણ પછી સિંધમા દાહિદ પોત્રા અને કલહોરા લોકો પ્રબળ થતા લામ્યા હતા.

દાહિદ પોત્રા :—તેઓ દાહિદખાનના વંશજ હોવાથી દાહિદ પોત્રા કહેવાતા. તેઓ પહાડી ટેકરીઓમાં અને જંગલોમાં ભટકતા હતા. અને ખેતીવાડીથી તથા છુટકાટથી પોતાની આજીવિકા ચલાવતા. તેઓની મુખ્ય ૩ ટોળીઓ હતી.

૧ કેટલાક તરઇમાં રહેતા.

૨ કેટલાક ખાનપુરમાં રહેતા.

૩ કેટલાક સખખરની આજુબાજુના ગામોમાં રહેતા.

સખખરવાળી દાહિદ પોત્રાની ટોળીએ ૧૬૦૩માં મહારાજા જાતના લોકોને હરાવ્યા અને ત્યારપછી શિકારપુર વસાવ્યું. એ અરસામા કલહોરા લોકોનું પણ બેર વધતું જતું હતું.

કલહોરા લોકો :—સિંધમા જ્યારે સમા લોકોનું સંખ્ય હતું, તે વખતથીજ સિંધમા કલહોરા લોકો રહેતા હતા. તેઓમાં આદમશાહ નામે એક કલહોરા મૈંશુર તરીકે પ્રખ્યાત થઇ ગયો. તેણે પોતાના ધર્મશુરના નામથી મોટી બગીચો મેળવી. (ઈ. સ. ૧૪૫૦)

ધર્મશુઝ તરીકે આદમશાહને એક સખ ક તા પણ વધારે માન મળતું જોઈ, તે વખતના મુસલમાન હાકે ને તેના પર અદેખાઈ આવી. અને ગુસ્સે થઈ, તેની તમામ માલ-મીલકત છુટી લીધી. તેના શિષ્યો નાસી છુટ્યા આદમશાહને કેદ કર્યાં. અને પાછળથી તેને મારી નખાવ્યો. એની કબર સખખરની નજીકમા હજીપણ જોવામા આવે છે.

આદમશાહ કલ્હોરાના શિષ્યો ઉપર પણ તે વખતના હાકેમો ધણો જુલમ કરતા વખતે વખતે કલ્હોરા લોકો સામા થતા, પણ તેમા તેઓ હારીને નાસી છુટતા. આ પ્રમાણે વારવાર થવાથી તેઓ કેળવાઈને દુશ્મનો સામા ઉભા રહેવાને શક્તિમાન થવા લાગ્યા આખરે ઈ સ ૧૬૫૮ મા તેઓ મોગલોની સા પણ ઉભા રહી શક્યા અને ઈ સ ૧૭૦૦ સુધીમાતો તેઓ સારા જમીનદાર અને બળવાન થયા. છેવટે ચારમહમદ કલ્હોરા બહાર પડ્યો.

હાલના વખતમા પ્રખ્યાત માણસોને તેમની લાયકાત પ્રમાણે જેમ અંગ્રેજ સરકાર તરફથી 'રાવસાહેબ' ખાન સાહેબ 'સી. આઈ. ઈ.' વગેરે માનવાળા ખિતાબો આપવામા આવે છે, તેમ ચારમહમદ કલ્હોરાએ દિલ્હીના ઔરંગઝેબ પાદશાહને ખુશી કર્યા, તેથી પાદશાહે તેને ખુદાચાશખાનનો ખિતાબ અને એક બગીર આપી ઈ. સ. ૧૭૧૧.

નુરમહમદ કલ્હોરો.

વખત જતા સિંધમા કલ્હોરા લોકોજ બળવાન થયા. ચારમહમદ કલ્હોરાના દિકરા નુરમહમદ કલ્હોરાએ દિલ્હીના પાદશાહ મહમદશાહને શરણે જઈ, તેની પ્રીતી મેળવી, સિંધનો સુબો થયો ઈ સ. ૧૭૩૬.

નુરમહમદ બુદ્ધિશાળી અને બહાદુર હતો. તેણે સિંધના રાજ્યની હદ ધણી વધારી. તેને મીર શહેદાદ જેવા બુદ્ધિશાળી અમલદારો પણ મળેલા હતા.

મીર શહેદાદ બલુચિસ્તાનનો રહેવાસી હતો પણ પોતાના કાકા સાથે અલુબનાવ થવાથી તેને પોતાનો દેશ છોડી, સિંધમા આવવું પડ્યું હતું પ્રથમ તો તે નુરમહમદ પાસે શાધારણ નોકરીમા રહ્યો હતો. પણ પોતાની બહાદુરી અને ચતુરાઈને લીધે થોડા વખતમાંજ તેણે વજારની પદવી મેળવી. અને ઈ સ. ૧૭૪૭માં તેના મરણ પછી તેના દીકરા મીર બહેરામને તેની જગ્યા મળી.

નુરમહમદના વખતમા સિંધ ઈરાન અને કંઠહારની સત્તા નીચે ગયું હતું.

નુરમહમદને સિંધની હકુમત મળ્યા પછી ત્રણ વરસે એટલે કે ઈ. સ. ૧૭૩૬ મા ઈરાનના પાદશાહ નાદીરશાહે દિલ્હી શહેર છતી લીધું. અને તેથી તે સિંધને ઈરાનની સત્તા નીચે ગણવા લાગ્યો. આ અરસામાંજ નુરમહમદ

ઈરાનની તાબેદારીથી છુટા થવા ચત્ત કર્યો તેને દયાવી દેવા માટે નાદિરશાહ સિંધ ઉપર મદી આવ્યો. નાદિરશાહને સિંધમાં આવતો બાણીને નુરમહમદ ઉમંગોટ તરફ નાસી ગયો. પણ પાછળથી આવીને નાદિરશાહને શરણે થયો અને ૨૦ લાખ રૂપીઆ વાર્ષિક ખંડણી આપવાનું કબુલ કર્યું.

નાદિરશાહના મરણ પછી સિંધ કંદહારના પાદશાહ અહમદશાહ દુરાનીના હાથ નીચે ગયું ઈ સ ૧૭૪૮

અહમદશાહ દુરાનીને ખડણી ધરાવતી ન મળવાથી તેણે સિંધ ઉપર ચડાઈ કરી. ઈ. સ. ૧૭૫૪. અહમદશાહને સિંધમાં આવતો બેઈ, નુરમહમદ જેસલમીર તરફ નાસી ગયો અને ત્યાજ મરણ પામ્યો. ઈ. સ. ૧૭૫૪.

ગુલામશાહ કંદહોરો.

નુરમહમદ કંદહોરાને ત્રણ ફીકરા હતા.

૧ મહમદ સુરાહ્યાબખાન.

૨ અત્તરખાન.

૩ ગુલામશાહ.

પોતાના બાપના મરણ પછી અહમદશાહ દુરાની પાસે એક એલચી મોકલીને તેના મનનું સમાધાન કરી, મહમદ સુરાહ્યાબખાન સિંધનો હાકેમ થયો. પણ તેના બુલમથી કંટા-

જીને રૈયત તથા સરકારોએ મળી, તેને ગાદી પરથી ઉઠાડી મુક્યો અને નુરમહમદ કલ્હોરાના નાના દીકરા શુલામશાહને ગાદીપર બેસાડ્યો.

અત્તરખાન, શુલામશાહથી મોટો હોવાને લીધે તે પોતાનો હક ખતાવી તોફાન કરવા લાગ્યો. તેથી શુલામશાહને થોડો વખત રજુ તરફ નાસી જવું પડ્યું. છેવટે તે કલ્હોરમાં ફરંગીને શરણે ગયો, ને પોતાને સિંધનો હાકેમ મુકરર કરાવી આવ્યો. થંજી જોર શુલામથી ભાઈઓના ઝગડાઓ બેસાડી ઈર્ષ, રાજ્યની સત્તા પોતાના હાથમાં લીધી ઈ સ. ૧૭૫૮.

આ હાકેમ કલ્હોરા વંશમાં સારામાં સારો હાકેમ ગણાય છે કારણ કે તેના વખતમાં સિંધ ઘણું આબાદ અને પ્રજા સુખ શાન્તિમાં હતી તેણે અંગ્રેજો સાથે મિત્રાચારી બાંધી, અને ઠકુખા અંગ્રેજ વેપારીઓને કોઠી નાખવાની રજા આપી. ઈ સ. ૧૭૫૮

તેણે હૈદરાબાદનો કિલ્લો બંધાવ્યો. શુલામશાહ ઈ. સ. ૧૬૭૧ માં મરણ પામ્યો.

મીર ખીજર ૧ વફાદારી.

કલ્હોરા વંશનાં છેલ્લાં દસ વરસ.

શુલામશાહના મરણ પછી તેનો દીકરો સરકારાખાન કાબુલના હાકેમ તરફથી સુબો થયો. પણ તે પોતાના બાપથી

કેવળ જુદાજ સ્વભાવનો હતો. તે સૌની સાથે વેરભાવે રહેતો હોવાથી વધારે વખત રાજ્ય ઉપર ટકી શક્યો નહિ.

તેણે મીર બહેરામ, કે જે ગજવનો મુખ્ય માણસ અને વફાદાર નોકર હતો, તેને તથા તેના દીકરા મીર સોબદારને દુશ્મનાઈને લીધે મારી નાખાવ્યા આ વખતે મીર બહેરામનો બીજો દીકરો મીર બીજર મરકે હજી કરવા ગયો હતો.

સરકરાજખાને અગ્રેએ સાથેની પણ દોસ્તી તોડી, અને ઠૂઠાની કોઠી કાઢી નાખાવી. ઈ સ ૧૭૭૫.

વળી તેણે પ્રજા ઉપર પણ ઘણા જુલમ કરી, જારે અપ્રીતી મેળવી.

સરકરાજખાનની આવી નીંદવા યોગ્ય રીતભાતથી ગુસ્સે થઈ, પ્રજા અને ટાલપુર (મીર) અમલદારોએ તેને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી કેદ કર્યો. ૧૭૭૬ અને મહમદખાન તથા સાદકઅલીને એક પછી એક ગાદી પર બેસાડ્યા. પણ તેઓ નાલાયક જણાયાથી ગુલામશાહના ભાઈ ગુલામનબીએ સિંધની હકુમત પોતાના હાથમાં લીધી

ગુલામનબીએ ગાદી ઉપર આવ્યા પછી મીર બીજરને મારી નાખવાનું કાવતરું રચ્યું. મીર બીજર મરકાથી હજી મુખી પાછો આવ્યો ન હતો “તે આવીને કંઈયે પોતાના ખાપતુ વેર લે, અને મને ગાદી પરથી ઉઠાડી મરકે” એવી ખીકથી ગુલામનબીએ મરકતના આગળ સરદાર ઉપર મીર બીજરને મારી નાખાવવા સંબંધી કાગળ લખી મોકલ્યો. પણ તેણે તે નીચ કામ કર્યું નહિ.

ગુલામનખીના આ કાવતરાની મીર ખીજરને ખબર પડી. તેથી તેણે સિંધમાં આવીને એકદમ બલોચ લોકોનું લશ્કર એકઠું કરી ગુલામનખી સાથે લડાઈ કરી. તેમાં ગુલામનખી મરાયો, અને મીર ખીજરની જીત થઈ. આ વખતે કલ્હોરા લોકો ખીલકુલ નબળા પડી ગયા હતા. તેથી તેઓ મીર ખીજરની આમે થઈ શકે તેમ ન હતું. તેપણુ તેણે સિંધની હુકુમત પોતાના હાથમાં ન લેતા ઉદાર વૃત્તિથી ગુલામનખીના લાઈ અબ્દુલનખીને સિંધનો હાકેમ બનાવ્યો, અને પોતે નીમકહુલાલીથી તેની નોકરી કરવા લાગ્યો.

કલ્હોરા, વશુના કલ્હોરા, હાકેમે, કાલુજી, તુલેમી, અને સ્વાર્થી મનના થઈ ગયા હતા અબ્દુલનખીએ પણ ગાદીપર આવતાજ પોતાને અડચણરૂપ દેખાતા કાંટાઓને એક પછી એક દૂર કરવા માડ્યા.

અબ્દુલનખીને લાગ્યું, કે ‘પોતાનો ભત્રીજો સરફરાજખાન લગભગ ચાર વર્ષ થયા કેદખાનામાં છે. તે જો જીવતો હશે, તો કોઈપણ જાતની ખટપટ ઉભી થશે, અને મારા હાથમાંથી રાજ્યની લગામ જશે.’ એમ વિચારી તેનું ખુન કરાવ્યું.

મીર ખીજર, કે જે અબ્દુલનખીને રાજ્ય આપનાર વડાદાર, નોકર હતો. છતાં તે બળવાન હોવાથી ભવિષ્યમાં કોઈક વખત પોતાને નુકસાન પહોંચાડે, એવી જાતના ભયથી તેને પણ હગામ્ મારી નાંખાવ્યો. વળી મીર ખીજરના લીકરા મીર અબ્દુલ્લાને પણ એજ રીતે મારી નાંખાવ્યો.

અબ્દુલનખીનો આ જીલ્મ ટાલપુર (મીર) સરફરાજીથી સહન થઈ શક્યો નહિ તેથી મીર બહેરામના પૌત્ર મીર

ફતેહઅલીખાનની સરદારી નીચે એક બલોચ લશ્કરે હૈદરાબાદ પર ચડાઈ કરી. તેમા અબ્દુલનબી હાર્યો, અને ભેધપુર તરફ નાસી ગયો.

આ રીતે સિંધની ગાદી મીર શહેદાદના વશમા આવી. મીર ફતેહઅલીખાને સિંધમાં હકુમત અલાવવા માટે કંઠહારના પાદશાહ પાસેથી ફરમાન મેળવી, સિંધમાં મીર લોકોનું રાજ્ય સ્થાપ્યું. ઈ. સ. ૧૭૮૧.

મીરો અને અંગ્રેજો વચ્ચે મિત્રાચારી.

અંગ્રેજ લોકો સિંધમા વેપાર કરવાને કંઠહારા લોકોના વખતથીજ આવેલા હતા. આપણે આગળ વાચ્યું તેમ ગુલામશાહ કંઠહારાએ ઈ સ ૧૭૫૮ માં અંગ્રેજો સાથે દોસ્તી બાંધી, અને તેમને નગર ઠકુમાં કોઠી નાખવાની રજા આપી. પણ ગુલામશાહના મરણ પછી મીયા સરફરાજખાને ઈ. સ. ૧૭૭૫ માં તે કોઠી ઉપડાવી લીધી અને અંગ્રેજો સાથેની દોસ્તી તોડી.

ઈ. સ. ૧૭૮૬ માં મીર લોકોના વખતમાં અંગ્રેજોએ સિંધમાં વેપાર અલાવવાની કોશીશ કરવા માડી, અને મી. નેથનક્રોએ મીરો સાથે મસલત અલાવી, પણ તેથી કાંઈ ફાયદો થયો નહિ.

ઈ. સ. ૧૮૦૬ માં અંગ્રેજોએ મીરો સાથે દોસ્તી બાંધી, અને મીરોએ કબુલ કર્યું, કે —કોઈપણ ફ્રેન્ચ કે અમેરિકન લોકોને અંગ્રેજોની રબ સિવાય સિંધમાં આવવા દેવા નહિ.

ઇ. સ. ૧૮૩૨-૩૪ માં અંગ્રેજો અને મીરો વચ્ચે નીચે પ્રમાણે ઠરાવો થયા

૧ કોઈપણ પરદેશી વેપારીઓને અંગ્રેજોની રબ સિવાય સિંધમાં આવવા દેવા નહિ.

૨ અંગ્રેજોને નીચેની બે શરતોએ આખા સિંધમાં વેપાર કરવાની રબ મળી

શરતો —૧ કોઈપણ અંગ્રેજ વેપારી સિંધમાં એક ઠેકાણે સ્થાયી રહી શકે નહિ.

૨ લશ્કરી વહાણ કે સામાન અંગ્રેજોએ સિંધુ નદી તરફ લાવવા નહિ

ઈ. સ. ૧૮૩૮ માં અંગ્રેજોએ પળખના મહારાજા રણજીતસિંહ અને મીરો વચ્ચેની તકરાર મટાડી, તેથી મીરોએ અંગ્રેજ વકીલને હૈદરાબાદમાં રહેવાની રબ આપી.

ઈ. સ. ૧૮૩૮ માં મીર લોકોએ અફઘાનીસ્તાન જતા અંગ્રેજ લશ્કરને હરકત પહોંચાડી, અંગ્રેજો સાથેની દોસ્તી તોડી. તેથી ઈ. સ. ૧૮૩૯ માં મુખમયી એક ગ્રોટુ અંગ્રેજ લશ્કર સિંધમાં આવ્યું, અને મનોરાનો કિલ્લો છતી લીધો. મીર લોકો આગળ અંગ્રેજોએ નીચેના ઠરાવો રજુ કર્યા.

૧ અફઘાનીસ્તાનની ચડેલી ખડણી બદલ મીર હોઠેએ કાબુલના રાજા શાહસુજાને રૂ. ૨૩ લાખ રોકડા આપવા.

૨ અંગ્રેજોના ૫૦૦૦ લશ્કરી માણસોને સિંધમાં રહેવાની મીરોએ રજા આપવી, અને તેના ખર્ચમાં પણ ભાગ આપવો.

૩ સિંધુ નદીમાં જતા આવતા અંગ્રેજી વહાણો ઉપરનો કર માફ કરવો.

હૈદરાબાદના મીરોએ ઉપરના ઠરાવોની કાંઈ પણ દરકાર કરી નહિ. અને અંગ્રેજોએ પણ અફઘાનીસ્તાનની લડાઈમાં રોકાએલા હોવાથી મીરો પાસે તે ઠગવો પળાવવાને કાર્મખીલુ થઈ જઈ લીધું નહિ. પણ ઈ સ. ૧૮૪૨-૪૩ માં અંગ્રેજોએ નીચેના ઠરાવો રજુ કર્યા.

૧ કરાચી, હાટ્ટા, સમખર, બખ્ખર અને રોરી અંગ્રેજોને હથેશને માટે આપવાં.

૨ અંગ્રેજો ઉપરથી બધી જાતના કરો, અને માલ ઉપરની જકતો માફ કરવી.

૩ કેટલીક શરતોથી રોરીથી સુબઝલકોટ સુધીના ખૈરપુરનો મુલક જામલપુરના હાજીમને આપવો.

આ તહનામાં ઉપર સહીઓ કરવામાં મીરોએ આનાકાની કરી, એટલું જ નહિ પણ સહીઓ કરવામાં લગભગ એક વરસ કાઢી નાખ્યું. જેવટે અંગ્રેજ પકીલ મેજર આઉટરામના સમ-

ભવવાથી મીરાએ સહીઓ તો કરી, પણ તેમણે મેજર આઉટરામની છાવણી પર હુમલો કરી, અંગ્રેજ રરકારને કોપ વહોરી લીધો. મીરાનું આ કૃત્ય તેમના પોતાના નાશના કારણરૂપ નીવડ્યું એ વષે તમે આગળ શીખી ગયા છો.

મીર લોકોનાં ત્રણ રાજ્ય.

ફતેહઅલીખાને હૈદરાબાદ છૂટી લીધા પછી તે આખા સિંધને હાકેમ થવા માગે છે. એવો વહેમ પડવાથી તેના ભત્રીજા મીર સોહરાબખાને તેનાથી ૧ પડી જૈરપુર અને ૨ પુરનો મુલક પોતાને હાથ કરી લીધો. અને તેના હીકરા ઠારેખાને મીરપુરખાસ અને શાહબંદરનું પરગણું હાથ કરી લીધું આથી સિંધમાં એકજ કુટુંબના પણ્ય જુદાં જુદાં મીર લોકોના ત્રણ રાજ્ય થયા.

૧ હૈદરાબાદનું રાજ્ય

૨ જૈરપુરનું રાજ્ય.

૩ મીરપુરખાસનું રાજ્ય.

૧ હૈદરાબાદનું રાજ્ય.—હૈદરાબાદ છૂટી લેનાર ફતેહઅલી સહીત તેઓ ચાર ભાઈઓ હતા. ૧ મીર ફતેહઅલી, ૨ મીર ગુલામઅલી, ૩ મીર કરીમઅલી, ૪ મીર રાઈઅલી.

આ ચાર ભાઈઓમાં મીર ફતેહઅલી સૌથી એટલો હતો. તેણે એવો વિચાર કર્યો, કે હૈદરાબાદના મીરાનું રાજ્ય એકું

ગણાય, અને મીરોનાં બીજાં બે રાજ્યો આગળ પોતાનો મોલો બળવી શકાવ, તેટલા માટે તેણે પોતાના રાજ્યના ભાગ ન પાડતાં નાના મોટાનો લોદ કાઢી નાખી, ચારે ભાઇઓએ મળીને રાજ્ય ગ્રહાવવા માડ્યું. આથી ચારે ભાઇઓમાં સુખ જળવાઈ રહ્યો. તેમના સંપત્તે લીધે તેઓ ધણા બળવાન ગણાતા અને કોઈપણ દુશ્મન તેમના સામા થવાની હિંમત કરી શકતો નહ. ચારે ભાઇઓના આવા સંપત્તે લીધે માણસો તેઓને ‘ચાર ચારી’ અથવા ‘મિત્ર ચોકડી’ કહેતા. આ મિત્ર ચોકડીમાં સૌથી મોટા ભાઇને “રૈસ” કહેતા અને ઉત્તરોત્તર એકના મરણ પછી બીજો ભાઈ રૈસ થતો. આ પ્રમાણે મીરો પોતાના દીકરાને ગાદીને વારસ ન ગણતા ભાઇને વારસો આપતા.

આ ચારે ભાઇઓના મરણ પછી તેમના દીકરાઓની નાની ચાચ્યારી—મિત્ર ચોકડી બની. અને તેઓ પોતાના વડીલોએ સુક કરેલા રસ્તે રાજ્ય ચલા વા લાઆ હૈદરાબાદની ગાદી પર છેલ્લો રૈસ મીર યુસાફઅલીનો દીકરો મીર નસરખાન હતો. તેણે અંગ્રેજો સાથે મીવાણીની લડાઈ કરી, આ લડાઈમાં મીર લોકોના ૨૨,૦૦૦ માણસો હતા. અને અંગ્રેજોનાં ફક્ત ૧૮૦૦ માણસો અને ૧૨ તોપો હતી. તોપોના ભયંકર નાશને લીધે એવી લડાઈથી બીન અનુભવી મીરોનું લશ્કર ગભરાઈ ગયું. અને નાશભાગ થઈ રહી. આવા મોટા લશ્કરની વ્યવસ્થા બળવનાર લાચક અમલદાર નહિ હોવાથી મીરોની હાર થઈ, અને ફેદ પકડાયા, ઇ. સ. ૧૮૪૩.

૨ મીરપુરખાસનું રાજ્ય :—મીરપુરખાસની ગાદી ઉપર મીર શેર મહમદ હતો. તે ઘણો મહાદુર અને નિષ્કપટી હતો. તેણે પોતાના ૨૦,૦૦૦ માણસોના લશ્કર સાથે સર ચાલ્ડેસ નેપીઅર સામે દખાની લડાઈમાં જ પલાયનું. પણ મીયાણીની લડાઈની માફક મીરાની હાર થઈ. માર્ચ ૧૮૪૩.

૩ ખૈરપુરનું રાજ્ય :—ખૈરપુરનું રાજ્ય સ્થાપનાર મીર સોહરાજખાનને બે પુત્રો હતા. ૧ મીર રૂસ્તમ, ૨ મીર અલી મુરાદખાન. જ્યારે અંગ્રેજોએ સિંધ જીતી લીધો ત્યારે ખૈરપુરની ગાદી ઉપર મીર રૂસ્તમખાન હતો. તે ઘણો વૃદ્ધ હતો અને બહુજ શાન્ત સ્વભાવનો હતો. મીર અલી મુરાદખાન રાજ્ય થગને ઘણોજ ઉત્સુક હતો. તેણે અંગ્રેજો સાથે દોસ્તી કરી, અને પોતાના બાપને જોડેજોડું સમજાવી દે રસ્તે દોર્યો.

જ્યારે સર ચાલ્ડેસ નેપીઅર મીયાણી અને દખાની લડાઈથી દારક થયો ત્યારે તેનું ધ્યાન ખૈરપુરના મીર તરફ ગયું. તેણે મીર રૂસ્તમખાનને મળી ખુલાસો કરવાનો વિચાર કર્યો. મીર રૂસ્તમખાન લડાઈ કરવા માગતો નહતો. પણ અંગ્રેજો સાથે કોઈ પણ રીતે દોસ્તી કરવા તૈયાર હતો. બે આ કામમાં મીર રૂસ્તમખાન સફળ થાય, તો મીર અલી મુરાદખાનની ઈચ્છા પાર પડે તેમ નહતું. તેથી તેણે ખટખટ શર કરી.

એક વખત તેણે પોતાના બાપને એમ સમજાવ્યું, કે સર ચાલ્ડેસ નેપીઅર તમારી મુલાકાતનું બાતું ઠાલી તમને કેદ કરવા માગે છે. મારે તમે તેને મળવા જશો નહિ. બીજી બાતું સર ચાલ્ડેસ નેપીઅરને સમજાવ્યું, કે મીર રૂસ્તમખાન

આપની સામે લડાઈ કરવાની તૈયારી કરે છે આમ એક બીજાને ઉલટું સમજાવવાનું પરીણામ એ આવ્યું, કે તેઓની મુલાકાત થઈ શકી નહિ અને બંને એક બીજા તરફ વહેંચાઈ નજરથી જોવા લાગ્યા.

સર ચાર્લ્સ નેપીઅરને ખેરપુર તરફ આવતો જાણી, મી. રૂસ્તમખાન પોતાના થોડા માણસો સાથે ઈમામગઢ નરક નાસી ગયો તેથી સર ચાર્લ્સ નેપીઅરે ઈમામગઢ જઈ મીર રૂસ્તમખાનને કેદ કર્યો, અને તેની જાદી મીર અલી મુરાદખાનને આપી. ઇ સ ૧૮૪૩.

અલી રાદખાન ઘણો બહાદુર અને ચોકકસ નિશાનખાન હતો. તેની બહાદુરીને માટે એવી વાત કહેવાય છે, કે એક વખત એક બહોળા સરદાર સાથે તેને કાંઈ કારણથી દુરમનાવટ થઈ તેથી તેનું માથું કાપી નાખવા પોતાના એક નોકરને હુકમ કીધો. પણ બહોળા સરદાર બહાદુર હતો. તેણે હિંમતથી કહ્યું 'તું' બાયલો છે. તેથીજ મને બીજા પાસે સજા કરાવે છે. તું' પોતેજ કા માફ મેં કાપી લેતો નથી? જો શુરવીર હોય તો તરવાર લઈ આવી જા સામે.' આ શબ્દો સાંભળતાજ મીર અલી મુરાદખાન તરવાર લઈ બહોળા સરદારની સામે આવી ઉભો બંને વચ્ચે દ્વંદ્વ યુદ્ધ શરૂ થયું. બંને બહાદુરો હતા, અને ઘણી સલાજથી લડતા હતા. લડતા લડતા અચાનક બહોળા સરદારનો પગ તેની ઈબ્રાહિમ ભરાવાથી તે પડી ગયો જો આ વખતે અલી મુરાદખાન તલવારનો ધા કરે, તો બહોળા સરદાર મરણ પામે તેમ હતો. છતાં તે વખતે ધા ન કરતાં તેને કહ્યું, કે ઉભો થા. પડી ગયેલા

દુશ્મન ઉપર હું ઘા કરતો નથી અને જણા ફરીથી પોતાના ઢાવ ખેલવા લાગ્યા. તેવા મીર અલી મુરાદખાને ચોટ મારી એવો ઘા કર્યો કે પેલા બલોચ સરદારનું માથું ધડથી જુદું પડ્યું, અને મરણ પામ્યો.

એવું કહેવાય છે કે :—મીર અલી મુરાદખાન માણસના માથા પર કેડી જેવી નાની વસ્તુને મુકાવીને તેને બહુકથી ઉડાવી દેતો તથા નાકની નથમાથી બંદુકની ગોળી પસાર કરી શકતો. આ નિશાન્યાળની ખરેખરી ક્ષતેહ કહેવાય.

મીરોના વખતમાં ખૈરપુરના રાજ્યની હદ સકકર લાડ-કાણા અને જેકેબાબાદ સુધીની હતી. પણ અલી મુરાદખાનના દિકરા અહમદઅલીખાને એક યુરોપીઅન અમલદાર સાથે ગેરવર્તણૂક ચલાવવાના સબબથી ખૈરપુરના રાજ્યની હદ નકકી કરવામાં લાંબો આવી પડ્યો હતો તે વિષે નકકી કરવા માટે અલી મુરાદખાન ઇંગ્લેન્ડ ગયો હતો અને મહારાણી વિક્ટોરિયાને મળ્યો હતો. મહારાણી વિક્ટોરિયાએ ખાસ પ્રતિનીધી મોકલી હદ નકકી કરવાનું વચન આપ્યું હતું. તેણે હાલના ખૈરપુરની હદ નકકી કરી આપી હતી.

અલી મુરાદખાનને બે દિકરા હતા. ૧ અહમદ અલીખાન ૨ ફૈઝ મહમદ અહમદ અલીખાનની વર્તણૂક ઘણી નીંદવા લાયક હતી અને પોતાના બાપની હુયાતીમાંજ તે મરણ પામ્યો હતો તેથી અલી મુરાદખાનના મરણ પછી ફૈઝ મહમદ ખૈરપુરની ગાદી પર આવ્યો આ હાકેમ લલો હતો. તેને ઇમામબક્ષ નામે દિકરો હતો ફૈઝ મહમદની હુયાતીમાં તેની

રીતભાત અર્ધા ગાડા જેવી હતી તેથી ફ્રેઝ મહુમદે પોતાની હુયાતીમાંજ ગાદી વારસ ઇમામખાનના દિકરા અલી નવાજને ઠરાવવા ગવર્નમેન્ટ સાથે લખાણ કર્યું હતું પણ તેવામા ફ્રેઝ મહુમદ મરણ પામવાથી ઇમામખાન મુંઝઈ ગયો. અને ગવર્નર સાહેબને મળી પોતાને ગાદી વારસ નકકી કરી આવ્યો. ૧૯૨૧ મા તેના મરણ પછી તેનો દિકરો અલી નવાઝ ખેરપુરની ગાદી પર આવ્યો, જે હાલમા રાજ્ય કરે છે

સર ચાર્લ્સ નેપીઅર સાહેબ.

સિધના ગવર્નર

નેપીઅર સાહેબે ઈ. સ ૧૮૪૩ના ફેબ્રુઆરી માસમા હૈદરાબાદના મીરોને મીઆણી આગળ, અને મા 'માં મીરપુર-ખાસના મીરોને દયા આગળની વડાઈમા હુરાવી, સિધ જીતી લીધુ. તેનો બે દોબસ્ત કરવાને કંપની સરકારે તેમને સિંવના ગવર્નર મુકરર કર્યા

કોઈ પણ જીતાએલા મુલકમા નવો અમલ શરૂ કરવામાં પ્રથમ બહેરનામાં પ્રગટ કરવામા આવે છે. તે મુજબ નેપીઅર સાહેબે સિધમાં નીચે પ્રમાણે બહેરનામા પ્રગટ કર્યા

૧ હૈદરાબાદ તા. ૫ મી માર્ચ ૧૮૪૩. જે કોઈ અગ્નેબોની

સામે થશે, તેને તુકસાન થશે માટે સહુ લોકોને મટારત છે, કે તેમણે અંગ્રેજોની આજુ માની સુખશાન્તિમા રહેવું

૨ હૈદરાબાદ તા ૨૩ મી માર્ચ ૧૮૪૩ સિંધમા જે કરો અને જાતો આજ સુધી મીરોને મળતા હતા, તેહુવે અંગ્રેજ સરકારને મળવાં જોઈએ

૩ તા. ૨૭ મી મ ૧૮૪૩. જે સરદારો અને જાગીરદારો અંગ્રેજ સરકારને સલામ કરશે, એટલે કે તેમનું ઉપરીપણુ કબુલ રાખશે, તેઓની જાગીરો અને બીજા બધા હુકે કાયમ રાખવામા આશે.

તા. ૨૪ મી મે ૧૮૪૪ના રોજ મહાશણી વિક્ટોરિયાના જન્મ દિવસે ગવર્નર સાહેબે હૈદરાબાદમા દરબાર ભર્યો. તેમા ધણું કરી બધા જાગીરદારો સલામ કરવા આવ્યા હતા

ગવર્નર સાહેબે સ્થિતિનો કારભાર ચલાવવા માટે નીચે પ્રમાણે પાંચ જીલ્લા નક્કી કરી, અમલદારો નીમ્યા

જીલ્લા.	અમલદારો.
૧ હૈદરાબાદમા	કલેક્ટર સાહેબ
૨ કરાચીમાં	”
૩ શિકારપુરમાં	”
૪ ખાનગઢ (જેકોબાબાદમા)	ડેપુટી કમીશનર
૫ થરપારકરમાં	”

સર આર્લ્સ નેપીઅરને કંગચીનુ માફ ઘણુ પસંદ પડ્યુ અને તેને વધારવાની મોટી ઉમેદથી સિંધની રાજધાનીનુ શહેર હૈદરાબાદને બદલે કરાચી ફેરવ્યુ પણ તેઓ ચાર વરસ જેટલા દુકા વખતમા કરાચી છોડી જવાથી પોતાની ઉમેદ ખર લાવી શક્યા નહિ. પણ આજે આપણે જોઈ શકીએ છીએ કરાચી ઘણુજ વધી ગયુ છે, અને હજુ પણ ઘણુ વધશે. નેપીઅર સાહેબ સિંધમાથી વિદાય થયા પછી સિંધ મુંબઈ ઇલાકા સાથે જોડી દેવામા આવ્યો. તેથી સિંધના અમલદાર કમીશનર નિમાયા સિંધમા પહેલ વહેલા કમીશનર પ્રીંગલ સાહેબ થયા અને અત્યાર સુધી સિંધની ગાદી ઉપર કમીશનર સાહેબોજ નિમાય છે આજ સુધીમા સિંધની ગાદી ઉપર ૧૮ કમીશનરો થઈ ગયા છે હાલમા મી રીયુ સાહેબ સિંધના કમીશનર છે

અંગ્રજ રાજ્ય થવાથી સિંધને થયેલા ફાયદા.

૧ મીર લોકોના વખતમા ચોર, લુટારા અને બદમાસ માણસો ઘણા હતા. તેથી તેઓ પ્રજાની માલમતા ચોરી લુટી લઈ જતા. અને પ્રજા ઘણી દુખી થતી. અંગ્રેજ સરકારે

આવા બકમાસ માણસોને પકડી સજા કરી. અને લશ્કરી માણસોનો પાકો બદોબસ્ત રાખ્યો, તેથી દિવસે દિવસે તેવા માણસોનું જોર નાશ પામ્યું અને પ્રજા સુખ શાન્તિ લોગવવા લાગી

૨ મી. લોકોના વખતમાં પાદ્મદુરના મુલકમાં સદેશો પહોંચાડવો હોય, તો ઘણી મુસીબત પડતી. અને કાંઈ ખબર પહોંચાડી શકતા નહિ તેથી દુર દેશમાં રહેતા પોતાના સગા-વહાલાના કાંઈ ખબર મળી શકતા ન હતા પણ અંગ્રેજ સરકારનું રાજ્ય થયા પછી તેમણે ટપાલ અને તાર ખાતું ઉઘાડી, પ્રજાને સદેશો મોકલવાની સગવડ કરી આપી તેથી જે પૈસામાં ગમે તેટલે દુર રહેતા સગાવહાલાના ખબર જલદીથી મળી લાગ્યા

૩ અગાઉના વખતમાં મુસાફરી કરવાનું સાધન માત્ર પગ રસ્તા, ગાડા, અને ઘોડાજ હોવાથી લાંબી મુસાફરી કરવામાં ઘણી મુસીબત પડતી પણ અંગ્રેજ સરકારનું રાજ્ય થયા પછી આગાડી અને આગખોટની સગવડ થવાથી ગાં તેટલી લાંબી મુસાફરી પણ ઘણી ઝડપથી કરી શકાય છે. જે અત્યારે આગાડી ન હોય, તો અમદાવાદ પહોંચતા મને ૨ મહીના લાગે પણ આગાડીને લીધે જે દિવસમાં અમદાવાદ પહોંચી શકાય છે આગાડી. અને આગખોટને લીધે એક બીજા પણ ફરદો થયો છે તે એ કે દુકાળના વખતમાં જ્યારે ઘાસ કે અનાજ કાંઈ પાક્યું ન હોય ત્યારે દુરના દેશમાંથી ઘાસ અને અનાજ લાવીને માણસને તથા ઘેરને જીવાડી શકાય છે

૪ સિંધમા સિંધુ નદી હોવાને લીધે પાણી પુષ્કળ છે. અને તેમાંથી નાની મોટી નહેરોના ઘણા ફાટા નીકળે છે. તે પાણી અગાઉ ગમે ત્યાં સાદ્યું જતું. પણ અંગ્રેજી રાજ્ય થયા પછી તે નહેરો સુપરવીને તેનું પાણી ખેતીના ઉપયોગમા આપવા માડ્યું આથી સિંધમા ઘણી ખેતી થવા લાગી, અને તેથી સિંધ આખાદ થયો હજી પણ કેટલુંક પાણી ફરિયામાં આડ્યું બાક છે, તેથી તેનો લાભ લઈ સિંધને વધારે આખાદ કરવાને સકકર ખેરેજની યોજના સંકારે ચાલુ કરી છે

૫ જો પ્રજા સધરે તો ઘણી સુખી થાય એમ ધારી અંગ્રેજ સરકારે ઠેકાણે ઠેકાણે દેશી અને અંગ્રેજી નિશાળો સ્થાપી, પ્રજાને કેળવણી આપવા માડી. તેથી દિવસે દિવસે પ્રજા સુધરવા લાગી.

૬ આગગાડી અને આગખોરોને લીધે ધમધોકાર વેપાર ચાલતો લાગ્યો તેથી લાખો રૂપીઆનો પરદેશી માલ આપણા દેશમા આવવા લાગ્યો, અને આપણા દેશમાંથી લાખો રૂપીઆનો માલ પરદેશમા જતો લાગ્યો આપણુ કરાચી શહેર જે અગાઉ એક નાનું ગામડું હતું, તે અંગ્રેજ સરકારના હાથમા આવ્યા પછી વેપારનું મુખ્ય મથક બનવાથી આજે જે લાખ માણસની વસ્તીવાળું મોટું શહેર બન્યું છે અને હજી પણ દિવસે દિવસે વધતું જાય છે

૭ પોતાની પ્રજાની તદુરસ્તી સાચવવાને માટે પણ અંગ્રેજ સરકારે ઘણા સારા બંદોબસ્ત રાખેલા છે. ઠેકાણે ઠેકાણે દવાખાના ખોલી ત્યાંથી ગમે તે માણસને મફત દવા આપવામા આવે છે.

૮ કોર્ટ (ન્યાયની અદાલતો) સ્થાપીને રાજ અને રંક મહુને અદલ ન્યાય આપવા માડ્યો. તેથી પ્રબંને કોઈ પણ જાતના અન્યાયની ખીક નાશ પામી.

૯ મોટા શહેરોમાં મ્યુનિસિપાલિટી (શહેર સુધારા ખાતુ) સ્થાપી શહેરના આગેવાન માણસોની કમીટીના હાથમાં એ બાબતની સત્તા સોંપી તેથી આગેવાન માણસો સરકારની દેખ-રેખ નીચે પોતાના શહેરનાં સુધારાના કામો કરવા લાગ્યા.

સિંધના લોકપ્રિય કમીશનરોના વખતના કેટલાક જાહેર બનાવો.

ફીઅર સાહેબ, ૧૮૫૧ થી ૧૮૫૬ સુધી.

૧ વેપાર અને હુન્નરને તેજન આપવા માટે કરાચી અને સમજબરમાં પ્રદર્શન ભગવામાં આવ્યાં. કરાચીનું પ્રદર્શન ૬૦ દિવસ સુધી અને સકકરનું પ્રદર્શન ૪૫ દિવસ સુધી ખુલ્લું મુકાયું હતું. તે 'આવતા માલ ઉપરની જકાત માફ કરવામાં આવી હતી.

૨ ઈ. સ. ૧૮૫૨ માં કરાચીમાં મ્યુનિસિપાલિટીની યોજના કરવામાં આવી.

૩ . સ. ૧૮૫૩ માં પૂર્વ નાળો સુધારીને સિંધને આઆદ કરવાનું કામ હાથ ધરવામાં આવ્યું

૪ ઇ સ ૧૮૫૪ માં અંગ્રેજી નિશાનની સ્થાપના કરી, પ્રજાને કેળવણીની શરૂઆત કરી

૫ ઇ સ. ૧૮૫૭ સુધી હિંદુસ્તાનમાં કંપની સરકારનું રાજ્ય હતું. પણ ૧૮૫૭ માં હિંદુસ્તાનમાં મોટો બળવો થયો અને હિંદુસ્તાનના દરેક ભાગમાં એ બળવાની અસર પહોંચી. સિંધમાં પણ એની અસર થઈ હતી અને કેટલાક બળવાખોર લોકો કમાન્ડર અને બીજા અમલદારોને ફગાવી મારી નાખવાની તૈયારીમાં હતા તેવામાં બળર પડી જગથી તેઓ પકડાઈ ગયા તેથી બળવાખોર લોકોને સજા કરવામાં આવી. આ બળવાના પરીણામે અંગ્રેજોની જીત થઈ અને કમ્પની પાસેથી હિંદુસ્તાનની સત્તા મહારાણી વિક્ટોરીઆએ પોતાને હસ્તક લીધી. તેથી સિંધ પણ તેમના તાબામાં આવ્યો.

૬ ઇ. સ. ૧૮૫૮ માં રેલવેનું આધકારમ આણુ થયું

૭ ઇ સ. ૧૮૫૮ માં કોટ્ડીથી મુલતાન સુધી આજખોટો આણુ કરી વેપારની સગવડ વધારી

ક્રીઅર સાહેબ ૧૮૫૬ માં ફલકતાની સભાના સભાસદ નીમાયા, તેથી તેઓ સિંધ છોડી ગયા તેમને પ્રજા તરફથી એક માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું. આ સભા સાહેબની ચાંગીરીને માટે એક દીપ બનાવ-

વામાં આવી. તેમા એકઠા થયેલા પૈસાથી ફ્રીયર હોલ બાંધવામા આવ્યો તે આજે પણ જાહેર પ્રજાના ઉપયોગમા વાપરવામા આવે છે

કર્નાલ સર વિલ્ક્યમ મેરી વેધર, ઇ. સ. ૧૮૬૭ થી ૧૮૭૭ સુધી

૧ સખખર કેનાલ (નહેર) 'ધારવાતું' કામ ઈ. સ. ૧૮૭૦ માં પુરૂ થયું

૨ ફ્રિઅર હોલ : સંઘના હુન્નરોતું પ્રદર્શન ભરવામા આવ્યું ઈ. સ. ૧૮૬૯.

૩ કોટ્ટીથી મુલતાન સુધીની રેલ્વેનું કામ શરૂ કર્યું અને ૧૮૭૮ માં માણસોની આવજા ચાલુ થઈ

૪ કશમોર નદીના પાણીને અટકાવવા બંધ બાંધવો શરૂ કર્યો તે ૧૮૭૧ માં પુરૂ થયો

મેરી વેધર સાહેબની યાદગીરી રાખવા માટે તેમના મિત્રો, અને પ્રજાએ મળીને કરાચીમા એક મોટું ટાવર બનાવ્યું છે જે પ્રજાને નિયમિત વખત જણાવે છે એ ઉપરાંત કરાચીમા 'મેરી વેધર પીઅર' પણ તેમની યાદગીરી આપે છે

જેમ્સ સાહેબ, ૧૮૬૧ થી ૧૯૦૦ સુધી

૧ ૧૮૬૩ ની શરૂઆતમાં સિંધ જીતી લીધાને ૫૦ વરસ થયા હોવાથી કરાચીમા મોટી ધામધુમથી જલમો ઉજવવામા આવ્યો હતો.

૨ મુસલમાનોની કેળવણી માટે મદરેઆ તુલ દસિલામની સ્થાપના કરી.

૩ સિંધમા ઉચ્ચ કેળવણી આપવા માટે દયારામ જેઠમલ સિંધ કોલેજની સ્થાપના થઈ

૪ હુન્નર અને કારીગરીને માટે જુદા જુદા ઠંકાણે સ્કુલો ઉઘાડવામાં આવી.

૫ ખાસ બૈરાગ્યો, અને બાળકોના દરદો માટે લેડી ડ્રમીન હોસ્પિટલ, કરાંચી, શિકારપુર, અને હૈદરાબાદમા ચાલુ થઈ

૬ સાદીપલી રેલ્વે, અને કોટ્ટી રોહરી રેલ્વે ઉઘાડવામાં આવી

૭ કોટ્ટી પાસે સિંધુ નદી ઉપર કર્જન પૂલ બાંધવાનું કામ ચાલુ થયું

આ સાહેબની ચાહગીરીમા થરપારકર જિલ્લામા જેમ્સાબાદ શહેર છે.

આર બર્ધસ સાહેબ, ૧૯૦૧ થી ૧૯૦૨ સુધી

૧ સિંધની આબાદીમા વધારો થવાથી લાડકાણા જિલ્લો જુદો પડ્યો ૧૯૦૧

૨ જોધપુર બીકાનેર રેલ્વે શરૂ થઈ

૩ જમરાઉ નહેર ઉપર ખેતીને માટે જમીનો આપવાનું
કામ ચાલુ થયું

૪ સાઘડ તાલુકાના લુટારા લોકોને ખેતીના ઉઘમમા
લગાડ્યા.

આ સાહેબની દુ કી કારકીર્દીના ભલા કામોની યાદગી-
રીમા જાઇલ્સ ફેક્ટરી ખેરપુરમા છે

સિ ધ ઉપર ચઢી આવનાર પરદેશી રાજ્યકર્તાઓની યાત્રી

૧ ચિકિટ્કર	ઈ સ પૂર્વે	૩૨૮	ત્રીસ દેશમાથી
૨ મહુમદખીન કામમ	ઈ સ	૭૧૨	બગદાદથી
૩ મહુમદ ગિજનવી	,,	૧૦૨૪	અફઘાનીસ્તાનમાથી
૪ શાહબેગ અર્ગુન		૧૫૨૦	ખોરાસાન પ્રાતમ થી
૫ નાદીગશાહ	,,	૧૭૩૬	ગીનમાથી
૬ અહુમદ દુરાની	,,	૧૭૫૪	કદહારમાથી
૭ અગ્રેજી લશ્કર	,	૧૮૩૬	સુ બદલી
સર ચાર્લ્સ નેપીઅર		૧૮૪૩	,,

સિંધમાં થઈ ગયેલા રાજ્યોની યાદી.

રાજ્ય	કયાથી કયા સુધી	રાજધાની	રાજ્ય કર્તાઓ.
૧ જ્યદ્રથનુ રાજ્ય	ઈ સ પૂર્વે ૫૦૦૦	સેવણ	રાજ જ્યદ્રથ
૨ સિક્કરનુ રાજ્ય	ઈ. સ પૂર્વે ૩૨૮	"	મિક્કરનો સુબો
૩ રાવવશનુ રાજ્ય	ઈ. સ. ૪૯૫ થી ૬૩૨	અલોર	નાવ વશના રાજ્યો
૪ બ્રાહ્મણ વશનુ રાજ્ય	ઈ સ ૬૩૨ થી ૭૧૨	"	બ્રાહ્મણ વંશના રાજ્યો
૫ આ બ રાજ્ય	ઈ સ ૭૧૨ થી ૯૮૫	"	આબ સુબાઓ
૬ કરમસીયા હોડો	ઈ સ ૯૮૫ થી ૧૦૨૪	"	કરમસીયા હોડેમો
૭ ગિજની વશનુ રાજ્ય	૧૦૨૪ થી ૧૦૫૧	"	સુબાઓ
૮ સુમરા વંશનુ રાજ્ય	૧૦૫૧ થી ૧૩૫૧	હંડા	સુમરા વંશના રાજ્યો
૯ સમા વશનુ રાજ્ય	૧૩૫૧ થી ૧૫૨૧	"	સમા વંશના રાજ્યો.
૧૦ અર્ગુન વશનુ રાજ્ય	ઈ સ ૧૫૨૧ થી ૧૫૫૪	હંડા	અર્ગુન વંશના રાજ્યો
૧૧ તરખાન વંશનુ રાજ્ય	ઈ સ ૧૫૫૪ થી ૧૫૬૦	હંડા	તરખાન વંશના રાજ્યો
૧૨ હિંદીના મોગલ પાદ-	ઈ સ ૧૫૬૦ થી ૧૭૩૯	હંડા	કેટલાક વખત સુધી ત ખાન સુબાઓ
શાહોનુ રાજ્ય			૧૭૩૯ થી કલ્હોરા સુબાઓ
૧૩ ઇરાનના પાદશાહ નાદીરશાહનુ રાજ્ય	ઈ સ ૧૭૩૯ થી ૧૭૪૮	કલ્હોરા	સુબાઓ
૧૪ કલ્હોરાના પાદશાહનુ રાજ્ય	ઈ સ ૧૭૪૮ થી ૧૮૪૩	હંડા, હૈદરાબાદ	કલ્હોરા અને મીર હાકેમો
૧૫ અંગ્રેજ સરકારનુ રાજ્ય	ઈ. સ ૧૮૪૩ થી આજ સુધી	કરાચી	કમીશનર સાહેબો

